

TRUE ANIMAL PROTEIN PRICE COALITION

Eerlijke prijzen voor vlees en zuivel

Belonen en Beprijzen

De Visie van Vier Wetenschappelijke Instituten op de Toekomst
van Landbouw, Voeding, en Milieu

Samengesteld door Willem Branten

Gepresenteerd door:

True Animal Protein Price Coalition

Amsterdam | 29 mei 2024

Minahassastraat 1 | 1094 RS Amsterdam | Nederland

Info@tappcoalitie.nl

Samengesteld door:

Willem Branten

Duurzaam Beleidsadvies

+31 6 43240854

willembranten@proton.me

In samenwerking met:

**NICOLAAS
G. PIERSON**
FOUNDATION

INHOUDSOPGAVE

Verantwoording	6
Voorwoord	7
Solidariteit, Eerlijkheid, Duurzaamheid	8
Bijdrage Groen van Prinstererstichting, Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie	8
Bronnenlijst	12
Groene Boeren voor de Toekomst	13
Visie van de Nicolaas G. Pierson Foundation	13
Bronnenlijst	18
Het bekrijszen van dierlijke producten: twee liberale visies	19
Een liberaal pleidooi voor de bekrijszing van dierlijke producten door Wilbert Jan Derksen	19
Een liberaal pleidooi tegen het bekrijszen van dierlijke producten door Patrick van Schie	22
Collumn - Zet de dominee in voor een snelle eiwittransitie	24
Visie Wetenschappelijk Bureau GroenLinks door Noortje Thijssen	24
Bronnenlijst	25
Nawoord	26
Annex 1: Ipsos Enquête	27
Nederlandse Publieke Opinie	28
Publieke Opinie over Europese Voorstellen	31
Annex 2: Politieke Partijen over Belonen en Bekrijszen	33
Annex 3: De Visie van TAPP Coalitie	48

Verantwoording

Begin maart 2024 zijn de wetenschappelijke instituten van 14 politieke partijen die momenteel in de Tweede Kamer zetelen benaderd door Willem Branten, met de vraag om een bijdrage aan dit rapport te leveren. De twee partijen die op dit moment nog geen wetenschappelijk instituut hadden, de Partij voor de Vrijheid en het Nieuw Sociaal Contract, zijn benaderd via de landbouwwoordvoerders van deze partij.

Vier wetenschappelijk instituten hebben gehoor gegeven aan de vraag of hun visie te geven op de thema's belonen en beprijsen, specifiek met betrekking tot de toekomst van onze landbouw, voedselvoorziening en milieu. Deze instituten zijn op alfabetische volgorde: Groen van Prinstererstichting (ChristenUnie), de Nicolaas G. Pierson Foundation (PvdD), de Teldersstichting (VVD), en het Wetenschappelijk Bureau GroenLinks.

Het voorwoord van dit rapport is geschreven door Jeroom Remmers, directeur van de TAPP Coalitie. Het nawoord is geschreven door Willem Branten, de samensteller van het rapport. Er zijn drie bijlages toegevoegd aan deze bundel. Ten eerste is dat een overzicht van een consumenten enquête door Ipsos uit maart 2023 (Annex 1) om een beeld te schetsen van de publieke opinie over de voorstellen die worden behandeld in dit rapport. Ten tweede is er een overzicht toegevoegd van de standpunten van de recentste Nederlandse en Europese verkiezingsprogramma's van Nederlandse politieke partijen over voeding, de landbouw en klimaat (Annex 2). Hierdoor kan de lezer een overzicht krijgen van de huidige politieke context, maar ook vergelijking maken tussen de visie van de wetenschappelijke instituten en de politieke partijen van Nederland. Ten derde is de positie van TAPP Coalitie over belonen en beprijsen in de landbouw en voedselsector opgenomen in Annex 3. Deze bijlage dient als mogelijkheid voor de lezer om de visies die gepresenteerd worden in de bundel te vergelijken met die van haar opdrachtgever.

Voorwoord

In de afgelopen decennia is er een groeiende onvrede ontstaan over het beleid met betrekking tot landbouw, milieu en voeding. De onvrede strekt zich uit over alle lagen van de samenleving, vaak met verschillende oorzaken. Consumenten maken zich zorgen over de kwaliteit, gezondheid en duurzaamheid van hun voedsel, en over dierwelzijn, terwijl boeren worstelen met economische uitdagingen en een groeiende druk om te voldoen aan steeds strengere regelgeving en maatschappelijke wensen.

Tegelijkertijd zien we een verontrustende toename van problemen op het gebied van milieu, variërend van klimaatverandering tot verlies van biodiversiteit en vervuiling van bodem, lucht en water. Zo'n 80% van het voedsel aanbod in onze supermarkten is bovendien ongezond en spotgoedkoop, waardoor de zorgkosten de pan uit rijzen en de helft van de bevolking overgewicht heeft of obesitas. En dat alles terwijl een simpele beleidsmaatregel de meeste van deze problemen kan oplossen: via beprijzing en beloning, op zo'n manier dat ook lage inkomensgroepen recht wordt gedaan.

Het is duidelijk geworden dat het tijd is voor een fundamentele heroverweging van ons beleid en onze benadering van deze cruciale kwesties. Waarbij de landbouw- en voedsel sector kan leren van die andere succesvolle transitie in de energiesector. Hier zorgden prijsprikkels voor verandering: maak (veel) duurder wat je minder wilt en (veel) goedkoper wat je meer wilt. Dat kan natuurlijk ook in de agro-food sector.

Met deze motivatie heb ik, als directeur van TAPP Coalitie, opdracht gegeven voor dit wetenschappelijke rapport *Belonen en Beprijzen – de Visie van Vier Wetenschappelijke Instituten op de Toekomst van Landbouw, Voeding en Milieu*. Ik ben dan ook heel dankbaar dat de vooraanstaande wetenschappelijke instituten van GroenLinks, VVD, PvdD en Christen-Unie een zeer waardevolle bijdrage hebben geleverd aan het debat over beprijzing en beloning in de agro-food keten. Het rapport biedt zeer interessante diepgaande analyses, innovatieve ideeën en benaderingen met nieuwe inzichten en oplossingsrichtingen.

Ik hoop dat deze bundel niet alleen een bijdrage levert aan het wetenschappelijk debat, maar vooral inspiratie biedt aan de huidige politici, beleidsmakers, boeren, jongeren, consumenten en alle andere belanghebbenden om samen te werken aan een duurzamere en rechtvaardigere toekomst voor landbouw, voeding en milieu. Ik hoop en verwacht dat in de toekomst de beste ideeën uit deze bundel worden ingevoerd en zal hier de komende jaren elke dag opnieuw mijn steentje aan bijdragen.

Jerome Remmers - Directeur TAPP Coalitie

Solidariteit, Eerlijkheid, Duurzaamheid

Visie Groen van Prinstererstichting,
Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie

Inleiding

Het vraagstuk van ruimtelijke solidariteit en eerlijke welvaartsverdeling in relatie tot het platteland en de landbouw is een complex en urgent thema binnen de hedendaagse politiek en beleidsvorming. Niet alleen is er een groeiende kloof tussen de stad en het platteland, de problematiek op het platteland wordt ook steeds duidelijker. Zo is er een tekort aan bestaanszekerheid, een gebrek aan toekomstvisie voor de landbouw en de noodzaak om te verduurzamen. Ook veroorzaakt de concentratie van economische welvaart in stedelijke gebieden sociale erosie in plattelandsgemeenschappen.

De urgentie om een toekomstvisie te scheppen voor het platteland en de landbouw is dus duidelijk. Dit artikel schetst een toekomst waarin ruimtelijke solidariteit en duurzaamheid hand in hand gaan om een eerlijke welvaartsverdeling te bevorderen.¹

Een Verdeeld Land

Welvaart omvat meer dan alleen financiële middelen. Factoren zoals gezondheid, opleidingsniveau, leefomgeving, milieukwaliteit, en veiligheid dragen namelijk ook bij aan de welvaart van een regio, dit wordt ook wel brede welvaart genoemd. Ook krijgt welvaart steeds meer een ruimtelijke dimensie door de concentratie van economische activiteit, bedrijven, werkgelegenheid en voorzieningen. In jaren 80 is het doel losgelaten om een gelijk ontwikkelingspeil in heel Nederland te realiseren. Dit heeft tot ver-

schil in ontwikkeling geleid op verschillende niveaus, namelijk tussen de stad en het platteland, maar ook in steden en dorpen zelf is er een groot verschil te merken per wijk (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023).

Het gebrek aan economische kansen op het platteland riskeert het vertrek van de meer kansrijke bewoners (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Deze bewoners zien zichzelf gedwongen te verhuizen naar de stad, waardoor ze niet langer kunnen bijdragen aan hun oorspronkelijke gemeenschap. Daarnaast is dit ook voor de stad problematisch, omdat het vaak bijdraagt aan gentrificatie die arme stadsbewoners uit hun gemeenschap verdrijft. Ongelijke welvaartsverdeling brengt dus een proces opgang van gedeeltelijk onvrijwillige uitsortering van kansrijke en minder kansrijke bewoners (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023).

Deze trend heeft geleid tot een groeiende kloof tussen stedelijke en plattelandsgebieden, waarbij stedelijke gebieden hoog scoren op brede welvaartsindicatoren terwijl plattelandsgebieden achterblijven (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Het uit elkaar groeien van stedelijke gebieden en plattelandsgebieden heeft gevolgen voor de leefbaarheid en het sociaal kapitaal in deze regio's. De economische concentratie in steden neemt toe, terwijl plattelandsgebieden worden geconfronteerd met een gebrek aan economische kansen en voorzieningen. Dit leidt tot politieke ontevredenheid en versterkt de sociaal-economische ongelijkheid tussen regio's (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023).

De groter wordende ongelijkheid tussen regio's in ons land leidt tot moeilijke beleidsopgaven waarbij de problemen in sommige delen van het land gespiegeld zijn (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Denk hierbij aan het woningtekort in de steden, terwijl andere regio's een leegstandsprobleem hebben, of aan het lerarentekort op veel scholen en het leerlingentekort op andere. Door democratische oververteenwoordiging hebben beleidsopgaven van steden vaak prioriteit, wat de problematiek in de landbouw alleen maar verslechtert. De politieke ontevredenheid in perifere gebieden van Nederland is daardoor niet onbegrijpelijk. Om ruimtelijke solidariteit te bevorderen en de problematiek van de landbouw op te

¹ Dit artikel is gebaseerd op de volgende publicaties: Pasterkamp, L. (red.)(2023) *Duurzame Economie. Een nieuwe kijk op groei en bloei*. Amersfoort: Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie; Wijmenga, L. (red.)(2023) *Ruimtelijke Solidariteit: een christelijk-sociaal pleidooi*. Amersfoort: Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie.

lossen is er meer en ander overheidsbeleid nodig (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023).

Europees Landbouwbeleid en Leefbaarheid van het Platteland

Het probleem van de ongelijke welvaartsverdeling is niet alleen te wijten aan Nederlands beleid (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Ook het Europees Landbouwbeleid (GLB) heeft met beleid gericht op de Nederlandse landbouwsector de welvaartsverdeling op het platteland beïnvloed. De landbouwsector is verreweg de belangrijkste grondgebruiker van Nederland en nauw verbonden met de beleidsopgaven van het platteland. Ontwikkelingen in de agrarische sector zijn een belangrijke impuls voor plattelandsvernieuwing en -onderhoud en daardoor cruciaal voor de leefbaarheid van het platteland (*Ruimtelijke Solidariteit* 2023).

De agrarische sector bestaat momenteel uit 52 duizend ondernemingen, waarvan voornamelijk gezinsbedrijven (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Het aantal ondernemingen daalt echter al jaren, mede door het GLB. Het Europese beleid heeft in de afgelopen decennia de landbouwsector sterk beïnvloed door liberalisering en marktgerichte hervormingen. Deze veranderingen hebben geleid tot schaalvergroting en intensivering, waarbij boeren gedwongen werden hun bedrijfsmodellen aan te passen om te concurreren op de wereldmarkt. De stagnatie of daling van de wereldprijzen voor primaire producten heeft deze druk om te vergroten en intensiveren versterkt. Daarnaast zijn bedrijfskosten toegenomen door een stijgende olieprijs en sterkere regulering. Dit heeft geleid tot een situatie waarin, als de boer niks doet, zijn inkomen achteruit gaat.

De agrarische sector heeft op twee manieren gereageerd op deze situatie (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Een deel van de boeren heeft sterk ingezet op hogere productie door middel van technische innovaties, intensivering, en schaalvergroting.

De inzet op hogere productie kent echter zijn keerzijde. De intensivering en schaalvergroting heeft bijgedragen aan een concentratie van landbouw-

activiteiten, de afname van het aantal boerenbedrijven en heeft de bestaanszekerheid van veel werknemers ondermijnd (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Deze ontwikkelingen hebben ook negatieve effecten gehad op het milieu, met toenemende milieubelasting en afname van biodiversiteit als gevolg.

Een ander deel van de agrariërs heeft haar activiteiten verbreed naar agrotourisme, zorg, en natuurbeheer. Met steun van de overheid door middel van natuursubsidies zijn deze boeren gaan verduurzamen en hebben ze door middel van ecosysteemdiensten hun positieve invloed op de natuur versterkt. Een keerzijde is dat de beloningen over het algemeen niet toereikend genoeg zijn, waardoor het aantal boeren dat deelneemt al jaren daalt.

Belang van Duurzaamheid

In het licht van deze uitdagingen voor het platteland en de landbouw benadrukt *Duurzame Economie* (2023) het belang van duurzaamheid voor het bevorderen van ruimtelijke solidariteit en eerlijke welvaartsverdeling. De huidige Nederlandse consumptie- en productiepatronen zijn niet houdbaar op lange termijn en hebben ernstige gevolgen voor het milieu en de sociale rechtvaardigheid. Als iedereen op aarde zou leven als een Nederlander, zouden we meer dan drie keer de aarde nodig hebben om de consumptie en productie op lange termijn vol te houden. Nederland doet dus een te groot beroep op de aarde. Dit is niet houdbaar en niet duurzaam. Ook is het onrechtvaardig omdat mensen elders op de wereld en toekomstige generaties hierdoor in de knel komen.

Er is een dringende noodzaak om werk te maken van recht en gerechtigheid en bij te dragen aan bloei in plaats van vernietiging (*Duurzame Economie*, 2023). Wie de wereld wil veranderen, doet er goed aan om dichtbij huis te beginnen en van binnen naar buiten te denken. Wie lokaal werk maakt van een groene en leefbare omgeving, draagt zo bij aan verduurzaming wereldwijd. Inzet voor ruimtelijke solidariteit, bestaanszekerheid van het platteland, en duurzaamheid hangen met elkaar samen en kunnen elkaar versterken. Om de bestaanszekerheid van de

landbouw, het platteland, en het milieu te verbeteren is er een transitie nodig van intensief grond- en krachtvoergebruik naar meer extensieve en natuur-inclusieve landbouw vormen (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Belangrijk voor het platteland en de boer is dus om de beloningen voor ecosysteemdiensten en duurzame landbouwpraktijken uit te breiden, zo geven we boeren een toekomstperspectief, versterken we de natuur en vergroten we de ruimtelijke solidariteit. Daarnaast vraagt de landbouwtransitie ook om beleid op het gebied van bewustwording en beprijzing, en is het afhankelijk van zowel de inzet van de overheid, agro- bedrijven, boeren en de consument. Alleen een aanpak van de hele voedselketen zal helpen een toekomstbestendige landbouw te creëren: een landbouw die minder belastend is voor de omgeving, biodiversiteit bevordert, een maatschappelijke rol vervult en de verbinding tussen het platteland en de stad versterkt (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023).

Belonen en beprijzen

Een van de oplossingen voor de bestaanszekerheid problematiek is de implementatie van de Boer-Burger Bonus, waarbij gecertificeerde boeren een basisbetaling krijgen voor duurzaamheidsinspanningen (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Een manier om de Boer-Burger Bonus te financieren is door een extra belasting in te voeren op duurzaam geproduceerd voedsel (*Ruimtelijke Solidariteit*, 2023). Deze belasting op voedsel kan ervoor zorgen dat de lasten van verduurzaming eerlijk verdeeld worden door de externe kosten van producten te internaliseren (*Duurzame Economie*, 2023). Momenteel worden de negatieve effecten van veel producten, denk aan milieuschade en gezondheidseffecten, nog buiten de prijs gehouden. Het integreren van deze externe kosten betekent dat vervuilende consumptie duurder wordt ten opzichte van de consumptie van duurzaam geproduceerde producten.

Ook moeten er labels komen voor voedsel dat in Nederland is geproduceerd, waarbij vermeld wordt of het een lokaal of duurzaam product is. Zo

kunnen consumenten deze producten herkennen en lokale voedselproductie steunen. Deze bonus stimuleert dus niet alleen duurzame landbouwpraktijken, maar kan ook bijdragen aan een eerlijkere verdeling van welvaart door lokale economieën te versterken en banen op het platteland te behouden

Een alternatieve maatregel is een belasting op de consumptie van dierlijke producten aangezien dierlijke producten vervuilender zijn dan plantaardige alternatieven (*Duurzame Economie*, 2023). Dit kan door een verhoging van accijnzen of BTW op vlees, zuivel en eieren.

Een meer fundamentele beleidsmaatregel is het veranderen van de belasting toegevoegde waarde (btw) naar een belasting onttrokken waarde (bow) (*Duurzame Economie*, 2023). De btw roomt een percentage af van de economische waarde die met een bepaald product wordt toegevoegd aan de economie. Zo dragen producenten en consumenten bij aan de staatskas. Voor de transitie naar een duurzaam voedselsysteem zou er moeten worden betaald op basis van wat er wordt onttrokken of vervuild aan onze ecologie. De bow zou per product de schade aan onze ecologie berekenen. Een verschuiving van btw naar bow draagt bij aan het doorberekenen van de milieudruk per product en de lasten eerlijk te verdelen. Dit sluit ook aan bij het principe dat de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen, aangezien rijkere Nederlanders vaak vervuilender consumeren (*Duurzame Economie*, 2023).

Europese Coördinatie

De bovengenoemde maatregelen voor het verduurzamen van de landbouw en de verbetering van de ruimtelijke welvaartsverdeling vereisen een Europese implementatie (*Duurzame Economie*, 2023). Anders zijn grensregio's in Nederland de dupe. De transitie naar een duurzamere landbouwsector en een rechtvaardige ruimtelijke ordening vereist ook Europese subsidiemaatregelen. Deze regelingen moeten het interessanter maken voor landbouwers en bosbeheerders om meer koolstof op te slaan en natuur-inclusieve landbouw te realiseren (*Duurzame Economie*, 2023).

De transitie naar een biobased economie biedt op termijn een grote kans voor Europese boeren en natuurorganisaties. Om te zorgen dat er voldoende materialen biobased beschikbaar komen, zal de Europese verordening inzake landgebruik, bosbouw en landbouw (LULUCF) moeten worden uitgebreid en aangepast. Daarmee wordt het voor landbouwers en bosbeheerders niet alleen interessant om meer koolstof op hun land en bossen op te slaan, maar ook gewassen te verbouwen die geschikt zijn als biomassa. Denk bijvoorbeeld aan hennep of olifantsgras. Dat hoeft niet ten koste te gaan van voedselproductie, ook niet in Nederland zelf. Volgens de Universiteit Wageningen kunnen voedselvoorziening, bos- en natuurbeheer en biodiversiteit elkaar zelfs versterken. Europese subsidiemaatregelen kunnen boeren verder motiveren om hun activiteiten te verbreden naar agrotourisme en natuurbeheer.

Daarnaast moet het Europese Emissiehandelssysteem omgevormd worden tot een algehele Europese klimaatheffing (*Duurzame Economie*, 2023). Dit zorgt ervoor dat niet alleen emissies, maar ook het gebruik van niet-hernieuwbare grondstoffen worden beprijsd. De Europese Unie kan dit bereiken door wetgeving aan te nemen waarin alle lidstaten verplicht worden om een heffing op te leggen voor het commerciële gebruik van niet-hernieuwbaar materiaal. Zoals de EU al op andere terreinen heeft gedaan, kan zij een wettelijke classificatie (taxonomie) vaststellen, waardoor het percentage niet-biogebaseerd materiaal per bedrijf of sector berekend kan worden. Momenteel heft de EU al een nationale heffing op niet-gerecycled plastic afval (*Duurzame Economie*, 2023). Hoewel belastingen in principe onder de nationale bevoegdheid vallen, is het belangrijk om het belastingbeleid binnen de EU te coördineren om te voorkomen dat er te grote verschillen ontstaan tussen lidstaten die grenzen aan elkaar (*Duurzame Economie*, 2023).

Deze maatregel is ook belangrijk om een verschil in beprijzing tussen lidstaten te voorkomen en de Nederlandse boer te beschermen tegen niet-duurzame concurrentie. Ook zal deze maatregel de

transitie naar een duurzame economie bevorderen, waarbij de nadruk ligt op het gebruik van hernieuwbare grondstoffen en het verminderen van de afhankelijkheid van niet-hernieuwbare bronnen. Europese maatregelen voor de beprijzing van vervuiling en beloning van duurzaamheid dragen bij aan een meer duurzame landbouwsector en een rechtvaardige ruimtelijke ordening (*Duurzame Economie*, 2023).

Conclusie

In dit artikel hebben we het complexe en urgente vraagstuk van ruimtelijke solidariteit en eerlijke welvaartsverdeling in relatie tot het platteland en de landbouw onder de loep genomen. We zien een groeiende kloof tussen stad en platteland, met toenemend gebrek aan bestaanszekerheid, een onduidelijke toekomstvisie voor de landbouw en de dringende noodzaak tot verduurzaming als centrale uitdagingen.

De voorgestelde oplossingen zijn geïnspireerd door inzichten uit onze eerdere publicaties *Ruimtelijke Solidariteit* (2023) en *Duurzame Economie* (2023). We moeten streven naar een toekomst waarin ruimtelijke solidariteit en duurzaamheid hand in hand gaan om een eerlijke welvaartsverdeling te bevorderen. In eerste instantie vraagt dit om een transitie naar duurzame landbouw en een heroverweging van ons voedselsysteem, waarbij we van intensieve naar extensieve en natuur-inclusieve landbouw praktijken moeten gaan. Het is essentieel dat de overheid, bedrijven, boeren en consumenten samenwerken aan een meer verantwoorde voedselproductie.

Een voorstel om deze transitie te realiseren is de implementatie van een Boer-Burger Bonus, waarmee boeren beloond worden voor duurzaamheidsinspanningen. Dit stimuleert lokale economieën, behoudt banen op het platteland en verbetert de natuur. Daarnaast zullen labels op lokaal en duurzaam geproduceerde producten consumenten aanmoedigen om duurzame keuzes te maken.

Daarnaast is een eerlijk prijsmechanisme van belang om de externe kosten van bepaalde producten te kunnen internaliseren. Dit kan op de korte

termijn worden gerealiseerd door een belasting op niet-duurzaam geproduceerde producten. Deze belasting ontmoedigt vervuilende consumptie. Een andere optie is een hogere accijns op dierlijk voedsel.

De opbrengst van zo'n extra belasting ondersteunt de financiering van duurzaamheidsinitiatieven en moedigt consumenten aan om milieuvriendelijk gedrag te omarmen door duurzame producten relatief goedkoper te maken.

Op de lange termijn is een verschuiving van Belasting Toegevoegde Waarde (BTW) naar Belasting Onttrokken Waarde (BOW) nodig. Dit zal externe kosten internaliseren en sluit aan bij het principe dat de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen.

Bij deze transitie naar een duurzame landbouw en duurzame economie is samenwerking op Europees niveau cruciaal. Het Europese Landbouwbeleid moet boeren aanmoedigen om te diversifiëren en te verduurzamen, zo creëert het een eerlijk speelveld voor alle lidstaten. Dit geldt ook voor de implementatie van een klimaatheffing, zodat niet alleen de emissies in ons voedselsysteem, maar ook het gebruik van niet-hernieuwbare producten geprijsd worden.

De weg naar een inclusieve en duurzame toekomst voor het platteland en de landbouw vereist een gecoördineerde inspanning op meerdere fronten. Door ons in te zetten voor duurzaamheid, eerlijkheid, en ruimtelijke solidariteit kunnen we de uitdagingen van vandaag aanpakken en bouwen aan een rechtvaardige samenleving waarin mens en natuur kunnen bloeien.

Bronnenlijst

- Pasterkamp, L. (red.)(2023) Duurzame Economie. Een nieuwe kijk op groei en bloei. Amersfoort: Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie;
- Wijmenga, L. (red.)(2023) Ruimtelijke Solidariteit: een christelijk-sociaal pleidooi. Amersfoort: Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie.

NICOLAAS G. PIERSON FOUNDATION

Groene Boeren voor de Toekomst

Visie van de Nicolaas G. Pierson Foundation

Inleiding

De landbouwsector in Nederland bevindt zich in een crisis. Onze boeren hebben te maken met een uitzichtloze situatie, de biodiversiteit is met 85% gekrompen, klimaatverandering veroorzaakt steeds vaker noodweer en droogte, en de huidige natuurschade (stikstofcrisis) leidt tot problemen ver buiten de landbouw. De protesten die gepaard gaan aan deze crisis onderstrepen de dringende noodzaak van een heldere visie op de toekomst van de landbouwsector en het voedselsysteem in Nederland en wereldwijd. Het is van groot belang om scherpe keuzes te maken en boeren te helpen in de transitie naar natuurinclusieve akkerbouw met een volwaardig inkomen en zonder de huidige afhankelijkheid van de agro-industrie.

In dit artikel biedt de Nicolaas G. Pierson Foundation (NGPF), op verzoek van de True Animal Protein Price Coalitie, haar visie op de intensieve veehouderij, duurzame landbouw, beloningsmechanismen en prijsbeleid. Dit artikel is gebaseerd op externe studies en op eerder gepubliceerde rapporten, interviews, documentaires, informatiespots en lezingen waarin de Nicolaas G. Pierson Foundation informatie onder de aandacht heeft gebracht en wetenschappers en experts aan het woord heeft gelaten.

Probleemstelling

De NGPF stelde al in 2007 de grote rol die de intensieve veehouderij speelt in de klimaatcrisis aan de orde in de documentaire *Meat the Truth*. In 2015 verscheen de documentaire *One Single Planet*, waarin

de NGPF de complexe relatie tussen landbouwbeleid, biodiversiteit, zoönosen en wereldvoedselverdeling belichtte. Deze kwesties zijn nog altijd relevant, en zelfs urgenter geworden in het licht van recente ontwikkelingen als de COVID-19-pandemie, de toenemende klimaatontwrichting, ontbossing, waterschaarste en de huidige stikstofcrisis in Nederland.

De productie en consumptie van dierlijke producten vormt een van de hoofdoorzaken van deze problemen (Poore, 2019). Daarom concentreert dit artikel zich op de intensieve veehouderij. Dierlijke producten leveren wereldwijd 37% van de menselijke eiwitconsumptie en 18% van onze calorieën. Maar de productie ervan legt een onevenredig groot beslag op grond en brengt enorme nadelen voor dieren, natuur, milieu, klimaat en de volksgezondheid met zich mee. Van alle landbouwgrond op de wereld wordt 83% gebruikt voor de vee-industrie en dierlijke producten veroorzaken 60% van de totale aan ons voedsel gerelateerde uitstoot (Poore, 2019). Ook zijn dierlijke producten verantwoordelijk voor 30% van het wereldwijde biodiversiteitsverlies (NGPF, 2015).

Tegelijkertijd blijft de dier-industrie in Nederland en wereldwijd hard doorgroeien. In 2050 zal de wereldwijde vraag voor vlees en zuivel gegroeid zijn naar een totale vraag van 1500 miljard liter melk en 500 miljard kilo vlees (Poore, 2019). In Nederland wordt inmiddels al de helft van ons land gebruikt voor de vee-industrie, waarin 115 miljoen dieren in erbarmelijke omstandigheden leven (NGPF, 2023). Per dag worden er bijna 1,5 miljoen dieren geslacht, dat is zo'n 17 dieren per seconde. Van de dierlijke producten die Nederlandse boeren produceren, wordt twee derde geëxporteerd. Daarin is Nederland koploper van de Europese Unie. Tegelijkertijd is de economische bijdrage van de Nederlandse veehouderij beperkt, en kost die in zijn huidige vorm volgens economen zelfs meer dan zij oplevert, als we de externe kosten meerekenen. Zo berekende de FAO dat de verborgen kosten van onze Nederlandse landbouw neerkomen op 46,8 miljard euro (FAO, 2023). Niet alleen de dieren zijn de dupe van de Neder-

landse veehouderij; het is tevens een van de hoofdoorzaken van een complex aan samenhangende problemen. Deze problemen, onderverdeeld in landgebruik, zoönosen, waterverbruik en de impact op klimaat en milieu (verzuring, verdroging, verontreiniging van lucht en water en bijbehorende risico's voor de volksgezondheid) worden hieronder verder uiteengezet.

Landgebruik

Een aanzienlijk deel van Nederland en de wereld wordt gebruikt voor de veehouderij. Dit leidt tot een onevenwichtige verdeling van ruimte tussen landbouw, natuur en wonen (NGPF, 2023). Van het land dat door de veehouderij in beslag wordt genomen, wordt slechts een klein percentage gebruikt om daadwerkelijk dieren op te houden. Het merendeel van het landgebruik komt voort uit de productie van het veevoer voor die dieren. Niet alleen in Nederland (gras, graan, maïs en voederbieten), maar ook elders in de wereld.

De massale productie van veevoer is een van de hoofdoorzaken van biodiversiteitsverlies wereldwijd. Grootschalige sojaplantages ten behoeve van veevoer veroorzaken ontbossing in Zuid-Amerika, wat resulteert in verlies van habitat voor inheemse soorten en een verminderde veerkracht van ecosystemen. In totaal is de veehouderij verantwoordelijk voor 30% van het biodiversiteitsverlies wereldwijd (NGPF, 2015).

Daarbij is veehouderij een zeer inefficiënte manier van voedselproductie (Aiking, 2021). Van de voedingsstoffen in veevoer wordt slechts 15% door dieren opgenomen en omgezet in dierlijke voedingsstoffen. Als een deel van het land dat nu wordt gebruikt voor de productie van veevoer in plaats daarvan wordt ingezet voor de biologische productie van plantaardige eiwitten voor menselijke consumptie, zal dat dus ook bijdragen aan de voedselvoorziening en voedselzekerheid wereldwijd.

Zoönosen

Een ander probleem waarmee we worden geconfronteerd als gevolg van de veehouderij zijn zoönosen: dierziekten die overspringen op de mens (NGPF, 2015). Zeker de intensieve veehouderij, waarin grote aantallen dieren vaak onder erbarmelijke omstandigheden dicht op elkaar worden gehouden, is een broei-nest voor ziekten. Daarnaast leidt o.a. het verlies van leefgebied voor wilde dieren als gevolg van ontbossing en natuurafbraak tot toenemende contacten tussen deze dieren en de mens (NGPF, 2021). In de afgelopen decennia is het aantal dierziekten die kunnen worden overgedragen op mensen toegenomen, denk hierbij aan Q-koorts, varkensgriep, Covid-19 en vogelgriep. Sterker nog, 75% van de virussen en bacteriën die mensen ziek maken zijn afkomstig van dieren.

Dieren worden dus niet alleen ziek van de manier waarop mensen ze houden, mensen kunnen ook ziek worden van dieren. Virologen waarschuwen dan ook structureel dat de intensieve veehouderij een groot gevaar vormt voor de volksgezondheid (NGPF, 2015; Zaaijer, 2021). Het risico van grootschalige verspreiding van zoönosen is recentelijk nog duidelijker gebleken door de COVID-19 pandemie en de snelle wereldwijde verspreiding van de vogelgriep (NGPF, 2015). Zolang we zoveel dieren op een kluitje blijven houden, blijft de veehouderij een tik-kende tijdbom voor een zoönose-uitbraak.

Waterverbruik

Ook het waterverbruik voor de productie van vlees en zuivel is een aanzienlijk probleem. Een kwart van de Nederlandse watervoetafdruk wordt veroorzaakt door onze vleesconsumptie (NGPF, 2015). En alhoewel we in Nederland nog genoeg water hebben voor onze landbouw (maar ook hier wordt het steeds schaarser), bevindt 95% van onze waterconsumptie zich in het buitenland. Veel veevoer voor de Nederlandse vee-industrie wordt namelijk geproduceerd in gebieden met waterschaarste. Dit leidt tot concurrentie om waterbronnen en verdere uitputting van aquatische ecosystemen. De veehouderij heeft dus een aanzienlijke impact op waterbronnen, niet alleen in

Nederland, maar wereldwijd (NGPF, 2015). Dit probleem is inmiddels zo urgent dat in 2025 1,8 miljard mensen in verschillende landen of regio's met absolute waterschaarste leven.

Impact op klimaat en milieu

De vee-industrie speelt ook een cruciale rol in klimaatverandering en milieuvervuiling. Door groot-schalige ontbossing ten behoeve van de productie van veevoer, onder andere in de Amazone, vormt de vee-industrie een van de hoofdoorzaken van de ontwrichting van het klimaat wereldwijd. Daarnaast draagt de productie van enorm hoeveelheden mest en de uitstoot van methaan door herkauwers bij aan klimaatverandering, bodemdegradatie, een afname van biodiversiteit en vervuiling van water en lucht. Ook de productie van veevoer en het transport van de producten uit de veeindustrie dragen bij aan de uitstoot en de verontreiniging die de vee-industrie veroorzaakt (Aiking, 2021; NGPF, 2023). Wereldwijd veroorzaken dierlijke producten 60% van de aan voeding gerelateerde broeikasgasemissies. (Poore, 2019). Om de opwarming van de aarde onder 1,5 graden Celsius te houden, zou de totale uitstoot van broeikasgassen met 45% moeten verminderen ten opzichte van 1990. Om te voorkomen dat de Aarde nog verder opwarmt, zijn maatregelen om de vleesconsumptie aan banden te leggen cruciaal.

Naast de uitstoot en mestproductie is een belangrijke oorzaak van milieuschade het gebruik van landbouwgif in de veehouderij (veevoerproductie), de intensieve landbouw en de sierteelt. Nederland behoort tot de grootste gebruikers van chemische bestrijdingsmiddelen ter wereld (NGPF, 2015). Deze bestrijdingsmiddelen hebben niet alleen directe negatieve effecten op de biodiversiteit, maar dragen ook bij aan de verontreiniging van bodem en water, met schadelijke effecten op ecosystemen en grote risico's voor de volksgezondheid als gevolg. Ook de slechte luchtkwaliteit in gebieden met veel intensieve veehouderijen, vormt een risico voor de gezondheid van omwonenden. Daarnaast is het voor de landbouw belangrijk om de waterstanden laag te houden,

wat zorgt voor verdroging, verzuring, en vervuiling van de bodem en het water (NGPF, 2023).

Oplossingen voor landbouw met toekomst

De problemen in de landbouw zijn aanzienlijk en vragen dus om een verstrekkende oplossing en scherpe keuzes. Het is duidelijk dat we in de komende jaren een transitie naar een meer plantaardig dieet moeten verwezenlijken als we de opwarming van de Aarde binnen de 1.5 graad Celsius willen houden (Harwatt, 2022). Een fundamentele verandering in ons dieet is ook noodzakelijk om de vervuiling van het milieu, natuurafbraak, druk op natuurlijke hulpbronnen als water en bodem én risico's op zoönosen en andere gezondheidsrisico's te verminderen. Een plantaardige toekomst en dus fikse krimp van het aantal dieren in de veehouderij is niet alleen gunstig voor het milieu, maar ook voor de volksgezondheid (Aiking, 2021).

Daarnaast is een einde aan de vee-industrie noodzakelijk om ruimte te maken voor natuurherstel, woningbouw en duurzame landbouw (NGPF, 2015). Door de veehouderij te verkleinen, kunnen we de biodiversiteit herstellen en de druk op natuurlijke hulpbronnen verminderen. Daarom moet de overheid radicaal inzetten op een snelle vermindering van de productie en consumptie van dierlijke eiwitten en de transitie naar een meer plantaardige en dus meer diervriendelijke en duurzame samenleving. In onderstaande visie benadrukken wij de noodzaak van het implementeren van de échte prijs van voeding en van het nemen van beleidsmaatregelen op het gebied van bewustwording, beloning en beprijzing.

De échte prijs van voeding

Een van de grootste aanjagers van de consumptie van dierlijke producten zijn de lage prijzen die kunstmatig in stand worden gehouden (Van Drunen et al., 2010). Dit komt ten eerste door de subsidies voor de landbouw. Nederlandse vlees- en zuivelbedrijven krijgen jaarlijks honderden miljoenen euro's aan subsidie om de productie en consumptie van zuivel te verhogen. Dit betreft niet alleen inkomenssteun,

maar ook aanzienlijke bedragen voor vlees- en zuivelreclames (Dier & Recht, 2021). Tussen 2018 en 2021 ging 71 keer meer subsidies naar vlees en zuivel, dan naar alternatieven (ProVeg 2022).

Daarnaast wordt de prijs van dierlijke producten laag gehouden door het niet doorrekenen van de economische schade en andere externe kosten die de sector veroorzaakt. De Nederlandse intensieve veehouderij is verantwoordelijk voor minstens 9 miljard euro schade per jaar (Van der Velde, 2023). Deze schade wordt voornamelijk aangericht door biodiversiteitsverlies door te hoge stikstofconcentraties, klimaatschade door emissies, en gezondheidskosten vanwege longziekten die worden veroorzaakt door fijnstof (Van der Velde, 2023). De schade door grondwaterdegradatie en de kosten van de bestrijding en preventie van zoönosen zijn hierin nog niet meegerekend. In totaal kost de Nederlandse veehouderij meer welvaart dan ze oplevert, als we alle externe kosten meerekenen (Ecorys, 2020).

De echte prijs voor dierlijke producten ligt dus aanzienlijk hoger dan de prijs die de consument er momenteel voor betaalt. Daarnaast is het voor consumenten niet mogelijk te weten welk product meer vervuult, en welke producten duurzamer zijn (Poore, 2019). In respectievelijk 2010 en 2016 heeft de Nicolaas G. Pierson Foundation opdracht gegeven om de échte prijs van varkensvlees en melk uit te rekenen. Door de schade als gevolg van ontbossing, emissies, dierenleed en de verkregen subsidies mee te nemen in de berekening, kwamen de toenmalige totale externe kosten van varkensvlees op €2,32 per kilo (Van Drunen et al., 2010). Toen dezelfde berekening, de zogenaamde Impact Pathway Approach (Friedrich et al., 1998), bij melk werd gemaakt, kwamen de externe kosten op zo'n €0,20 tot €0,62 per liter (Duursen & Leeuw, 2016). Een ander rapport, opgesteld door CE Delft, schat de externe kosten van koeivlees op €10,15 per kilo, kippenvlees op €1,44 p/kg, eieren op €1,03 p/kg, melk op €0,34 p/kg, en kaas op €2,68 p/kg (Korteland et al., 2023).

Bewustwording, beloning, beprijzing

Om de noodzakelijke vermindering van de consumptie en productie van dierlijke producten te verwezenlijken, moet de bewustwording over de externe kosten worden bevorderd en moeten deze kosten worden opgenomen in de prijs van de producten. In de prijs die de consument betaalt moeten alle milieu-, klimaat-, dierenwelzijns-, en gezondheidskosten worden doorberekend. Daarmee worden gezonde, diervriendelijke en duurzame producten de goedkopere optie.

Het vergroten van de publieke bewustwording over de milieu-, natuur-, klimaat-, en gezondheidseffecten van vlees- en zuivelconsumptie is essentieel (NGPF, 2015). Voorlichtingscampagnes kunnen consumenten helpen weloverwogen keuzes te maken en de vraag naar duurzame voeding te stimuleren. Een andere mogelijkheid om de consument bewust te maken van de externe kosten is producten van duurzaamheidslabels te voorzien. Het labelen van producten met informatie over de mate waarin het product bijdraagt aan ontbossing, emissies, water- en pesticidengebruik creëert een transparante informatiebron voor de consument om duurzamere keuzes te maken (Poore, 2019).

Als deze labels worden gekoppeld aan verscheidene beprijzingsmaatregelen op de productie en consumptie van dierlijke producten, kunnen de externe kosten van de veehouderij geïnternaliseerd worden (Van Drunen et al., 2010). Hierdoor worden de werkelijke kosten van voedselproductie weerspiegeld in de prijs, wat kan leiden tot een verschuiving naar meer duurzame consumptiepatronen, en daardoor ook naar duurzame landbouwpraktijken. Een eerlijke prijs voor voedsel, waarbij de werkelijke kosten van productie worden meegerekend, is dus essentieel om duurzame landbouw te stimuleren (Van Drunen et al., 2010).

Ook is het van belang dat de opbrengsten van het implementeren van beprijzingsmaatregelen worden besteed aan het toegankelijker en goedkoper maken van duurzame en gezonde voeding. Dit kan op twee manieren vormgegeven worden.

Ten eerste door de productie van deze producten te belonen, bijvoorbeeld door het creëren van beloningsmechanismen die duurzame landbouwpraktijken bevorderen en schadelijke praktijken ontmoedigen (Harwatt, 2021). Dit maakt het voor boeren aantrekkelijker om hun bedrijf te verduurzamen, het vergroot de productie en verlaagt de productiekosten van duurzame landbouw. Hierdoor gaat de betaalbaarheid en beschikbaarheid van biologisch landbouwproducten omhoog.

Ook kunnen de opbrengsten van de beprijzingsmaatregelen worden ingezet om de consumptie van gezonde en duurzame producten te bevorderen. Een goed voorbeeld van een beloningsmechanisme voor consumptie is het drastisch verlagen of afschaffen van de btw op gezonde en duurzame voeding zoals groenten, fruit, granen, peulvruchten en noten (Partij voor de Dieren, 2023). Deze beleidsmaatregel is van groot belang om de bestaanszekerheid te waarborgen en om een positieve stimulans te creëren voor duurzamere en gezondere consumptie.

Met de bovenstaande maatregelen op het gebied van beprijzing, bewustwording, en beloning kunnen producenten en consumenten worden gestimuleerd om een transitie naar plantaardige voeding te maken. De duurzaamheidslabels garanderen transparantie over de vervuiling en klimaatimpact van elk product om zo bewustwording te creëren bij de consument. Het internaliseren van de externe kosten met beprijzingsmaatregelen ontmoedigt de consumptie van vervuilende en ongezonde voeding. Daarnaast wordt de consumptie en productie van gezonde en duurzame voeding gestimuleerd door beloningsmechanismen voor duurzame landbouw, en een verlaging of afschaffing van de btw op groenten en fruit. Met deze maatregelen zal de noodzakelijke vermindering van de consumptie van dierlijke producten gerealiseerd worden, zonder dat de consument aanzienlijk meer moet betalen.

Het internaliseren van de externe kosten van voeding kan dus geld genereren voor beloningsmechanismen die duurzame landbouwpraktijken bevorderen en schadelijke praktijken ontmoedigen

(Harwatt, 2021). Daarnaast moeten bestaande landbouwsubsidies worden omgebogen van reguliere landbouw, schaalvergroting en intensieve veehouderij naar duurzame landbouw en de productie van plantaardig voedsel.

Op deze manier garanderen de duurzaamheidslabels transparantie over de impact op natuur, milieu en klimaat van elk product, de beprijzingsmaatregelen creëren een stimulans om de duurzamere optie ook de goedkope optie te maken en de beloningsmechanismen en omgebogen subsidies zorgen ervoor dat boeren de middelen hebben om hun bedrijf te verduurzamen.

Conclusie

De Nicolaas G. Pierson Foundation pleit voor een drastische verandering in de landbouwsector, aangezien de huidige praktijken onhoudbaar zijn en grote nadelige gevolgen hebben voor het klimaat, het milieu, de natuur, de volksgezondheid, het welzijn van dieren, de boeren en uiteindelijk de voedselproductie zelf. De problemen in de landbouw, zoals biodiversiteitsverlies, zoönosen, klimaatverandering, waterschaarste, de vervuiling en uitputting van de bodem, de verontreiniging van water en lucht, vereisen een urgente en gecoördineerde aanpak en scherpe keuzes.

De oplossingen die worden voorgesteld door de NGPF omvatten een transitie naar een plantaardige toekomst, waarbij de consumptie van dierlijke eiwitten drastisch wordt verminderd en boeren worden geholpen in de transitie naar biologische akkerbouw. Een substantiële vermindering van de omvang van de veehouderij is essentieel om ruimte te maken voor natuurherstel en duurzame landbouw.

Om deze verkleining van de veehouderij en vermindering van de consumptie van dierlijke producten te realiseren, is het belangrijk om bewustwording te vergroten door producten te labelen met informatie over de duurzaamheid van het product. In combinatie met de labels moeten de externe kosten van de productie, zoals milieuvervuiling en gezondheidseffecten, worden meegenomen in de prijs. Het beprijzen van deze externe kosten kan leiden tot een

verschuiving naar duurzame consumptiepatronen en landbouwpraktijken. Daarnaast zal het ombuigen van subsidies en het invoeren van beloningsmechanismen voor duurzame consumptie en landbouwpraktijken consumenten stimuleren om bewuste keuzes te maken die de impact van de landbouw op natuur, klimaat en milieu verminderen, en producenten helpen de noodzakelijke transitie te realiseren.

In essentie is een integrale aanpak nodig, waarbij bewustwording, beprijzing en beloning samenkomen om een duurzame toekomst voor de landbouwsector te waarborgen. De Nicolaas G. Pierson Foundation roept op tot concrete maatregelen op nationaal en internationaal niveau om deze visie te verwezenlijken en de landbouwsector te transformeren naar een duurzaam en veerkrachtig systeem.

Bronnenlijst:

Aiking, H. (2021). Interview met prof.dr. Harry Aiking. Nicolaas G. Pierson Foundation. <https://www.ngpf.nl/interview-met-prof-dr-harry-aiking/>

Dier&Recht. (2021). EU-subsidies voor Nederlandse vlees- en zuivelbedrijven. Onderzoek naar miljoenen-subsidies voor de productie en promotie van dierlijke producten. Amsterdam: Dier&Recht. https://www.dierenrecht.nl/sites/default/files/2021-02/rapport_EUsubsidies_voor_Nederlandse_vlees_zuivelbedrijven.pdf

FAO. (2023). The State of Food and Agriculture 2023. Revealing the true cost of food to transform agrifood systems.

Harwatt, H. (2021). Lecture: Food and the Ecological and Climate Crisis, by dr. Helen Harwatt. Partij voor de Dieren. <https://www.youtube.com/watch?v=HdIVITDwGhg>

Nicolaas G. Pierson Foundation. (2015). One Single Planet. <https://www.onesingleplanet.nl/home/>

Nicolaas G. Pierson Foundation. (2021). A Viral Spiral. <https://www.ngpf.nl/publicatie/animatie-a-viral-spiral/>

Nicolaas G. Pierson Foundation. (2023). Animatie Landgebruik. <https://www.ngpf.nl/animatielandgebruik/#1699372030995-68aaeac0-f1b7>

Partij voor de Dieren. (2023). Een wereld te herwinnen. Tweede Kamerverkiezingen 22 november 2023 Verkiezingsprogramma. [https://assets.partijvoordedieren.nl/assets/algemeen/Ver-](https://assets.partijvoordedieren.nl/assets/algemeen/Verkiezingsprogramma-2023-Tweede-Kamer-Partij-voor-de-Dieren.pdf)

[kiezingsprogramma-2023-Tweede-Kamer-Partij-voor-de-Dieren.pdf](https://assets.partijvoordedieren.nl/assets/algemeen/Verkiezingsprogramma-2023-Tweede-Kamer-Partij-voor-de-Dieren.pdf)

Poore, J. (2019). Oxford University presentation: The road to sustainable agriculture. Partij voor de Dieren. <https://www.youtube.com/watch?v=KFQn8v9Jvp0>

ProVeg. (2022). <https://proveg.com/nl/blog/vlees-zuivel-subsidies/>

Vallone, S., & Lambin, É. F. (2023). Public policies and vested interests preserve the animal farming status quo at the expense of animal product analogs. *One Earth*, 6(9), 1213–1226. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2023.07.013>

Van Den Bossche, M., Van Benthem, M. en De Roos, P. (2020). MKBA Toekomstbestendige veehouderij – Transitie scenario's voor een stikstofdepositiezuinige sector. Greenpeace. https://www.greenpeace.org/static/planet4-netherlands-stateless/2020/01/4088dc95-ecorys-toekomstbestendige-veehouderij_1901-1.pdf

Van Der Velde, L. (2023, July 24). "Intensieve veehouderij veroorzaakt 9 miljard euro schade per jaar", meer dan gedacht. bnr.nl. <https://www.bnr.nl/nieuws/binnenland/10519477/intensieve-veehouderij-veroorzaakt-9-miljard-euro-schade-per-jaar-meer-dan-gedacht>

Van Drunen, M., Van Beukering, P. en Aiking, H. (2010). De Echte Prijs van Vlees. Instituut voor Milieuvraagstukken. <https://www.ngpf.nl/de-echte-prijs-van-vlees/>

Van Duursen, J. en Van Der Leeuw, Kim. (2016). De Echte Prijs van Melk. Quivertree. https://www.ngpf.nl/wp-content/uploads/2016/02/NGPF_RAPPORT_ECHTE_PRIJS_MELK_240216.pdf

Zaaijer, Hans (2021). Lecture Food & Health: Pandemics and protecting our health in the future, Animal Politics Foundation. <https://youtu.be/INOxAazQojo>

Het beprijzen van dierlijke producten: twee liberale visies

Het liberalisme is een veelomvattend politiek-filosofisch gedachtegoed waarbinnen diverse visies bestaan. Zodoende kan het voorkomen dat er vanuit liberaal perspectief op verschillende manieren tegen een onderwerp kan worden aangekeken. In dit artikel wordt op verzoek van het True Animal Protein Price Coalition gereflecteerd op de vraag of dierlijke producten zouden moeten worden beprijsd. Twee auteurs presenteren uiteenlopende visies en maken duidelijk wat in hun ogen het liberale antwoord op dit vraagstuk zou moeten zijn.

Een liberaal pleidooi voor de beprijzing van dierlijke producten door Wilbert Jan Derksen

De echte prijs van vlees en zuivel

Op economisch gebied geldt de vrije markt als het belangrijkste uitgangspunt voor liberalen. Vraag en aanbod komen op natuurlijke wijze bij elkaar door individuen vrij te laten in hun keuzes. De ‘onzichtbare hand’ van de markt creëert op die manier de optimale prijs voor een product of dienst. Overheidsingrijpen is in beginsel ongewenst, omdat dit het prijsmechanisme van de markt verstoort. Op het eerste gezicht zou het introduceren van beprijzende maatregelen voor dierlijke producten daarom geen goed idee zijn. Wie verder kijkt, ziet echter dat de huidige prijs van vlees- en zuivelproducten helemaal niet op een natuurlijke wijze tot stand komt. De overheid interenieert namelijk al stevig in de markt door middel van subsidies. Vlees- en zuivelreclames werden bijvoorbeeld in 2023 door de Europese Unie gesubsidieerd voor een bedrag van 46 miljoen euro. In het algemeen ontvangt de landbouwsector sowieso

enorme hoeveelheden subsidies. In Nederland gaat het om honderden miljoenen euro’s per jaar. Ongeveer een kwart van alle EU-gelden (opgehoest door de belastingbetaler) wordt besteed aan landbouwsubsidies. Wellicht nog belangrijker is dat in de huidige prijs voor dierlijke producten de zogenaamde ‘negatieve externe effecten’ niet zijn meegerekend. Ondanks dat de vrije markt het meest efficiënte systeem is voor economische activiteiten, kunnen zich ook gevallen van ‘marktfalen’ voordoen. In dat geval resulteert het prijsmechanisme van de markt niet in een optimale uitkomst. Zo kunnen bepaalde producten en diensten schadelijke effecten opleveren die niet geïnternaliseerd zijn in de marktprijs. Daarbij wordt er schade aan anderen of aan de omgeving berokkend, die niet direct door de producent zelf vergoed hoeft worden.

Denk bijvoorbeeld aan klimaat- en milieuschade. De intensieve veehouderij zorgt voor enorm veel uitstoot van broeikasgassen als CO₂ en methaan, waardoor het klimaat opwarmt. De uitstoot van stikstof door deze sector is daarnaast slecht voor de biodiversiteit. Alle landbouwdieren hebben bovendien grote hoeveelheden dierenvoeding nodig. Hiervoor worden grote oppervlaktes aan tropisch regenwoud gekapt, zodat daar bijvoorbeeld soja kan worden verbouwd. Dit levert schade aan de natuur op, maar ook zorgt deze ontbossing voor een verminderde CO₂-opname door luchtzuiverende bomen en planten. Toch worden al deze kosten niet meegerekend in de uiteindelijke prijs van dierlijke producten. Door deze negatieve externe effecten te internaliseren in de prijs, kan dit marktfalen worden gecorrigeerd.

Het belang van dierenwelzijn

Het is duidelijk dat de bio-industrie voor veel lijden zorgt bij landbouwdieren. Om de kosten te drukken, worden deze dieren vaak in kleine hokken met beperkte bewegingsvrijheid gestopt. Dat levert naast fysiek ongemak, ook erg veel stress op. Daarnaast worden deze dieren op zo’n manier doorgefokt, dat ze zo veel mogelijk vlees, melk, eieren etc. opleveren. Dat brengt echter allerlei lichamelijke misvormingen en dus medische complicaties met zich mee. Het be-

kendste voorbeeld hiervan is de (in Nederland inmiddels uit de supermarkt gehaalde) plofkip. Door deze dieren zo dicht bij elkaar te houden, breken er bovendien regelmatig besmettelijke ziektes uit. Geregeld zorgt dit ervoor dat deze dieren in grote aantallen moeten worden geruimd.

Binnen het liberalisme geldt vrijheid als het hoogste goed. Deze vrijheid wordt echter begrensd door het zogeheten ‘schadebeginsel’. Dat houdt in dat iedereen het recht heeft om te doen en laten wat die wil, zolang hij anderen daarbij maar niet schaadt. Het schadebeginsel werd geformuleerd door de 19e-eeuwse liberale filosoof John Stuart Mill en geldt als de belangrijkste leidraad voor liberalen om te bepalen of overheidsinterventie wel of niet gelegitimeerd is.

Rond het schadebeginsel is er regelmatig discussie. Het gaat dan over de definitie van het begrip ‘schade’. Sommigen zeggen bijvoorbeeld dat kwetsen ook schadelijk kan zijn. Daarmee zou echter de vrijheid van meningsuiting in het geding komen, want ook meningen kunnen kwetsend zijn. Liberalen willen daarom voorkomen dat dit begrip te veel wordt opgerekt. In het debat rond dierenwelzijn kan er echter geen twijfel zijn of er sprake is van schade of niet. Fysiek lijden (pijn) is misschien wel de meest vergaande vorm van schade die er is. Wel kan men zich afvragen of het schadebeginsel ook op dieren van toepassing zou moeten zijn, of alleen voor mensen geldt. Mill is hier zelf nooit heel expliciet over geweest. Zijn leermeester, de Engelse filosoof Jeremy Bentham, echter wel. Hij stelde dat het vermijden van dierenleed onze morele plicht was. Hij maakte een vergelijking met de slavernij, toen het mishandelen van donkere mensen gerechtvaardigd werd met het idee dat zij tot een andere categorie mensen zouden behoren. Op soortgelijke wijze zou dierenleed vergoelijkt worden met het argument dat zij minderwaardige wezens zijn. Bentham stelde echter: *“The question is not, can they reason? Nor, can they talk? But, can they suffer?”*

Op het gebied van intelligentie moeten dieren wellicht tot een andere categorie worden gerekend (al zijn varkens bijvoorbeeld een stuk intel-

liger dan vaak wordt gedacht, zelfs te vergelijken met het niveau van een kind van drie jaar oud). Maar hun vermogen om te lijden is hetzelfde als die van ons. Daaruit voortvloeiend kan dus worden gesteld dat het schadebeginsel ook op dieren toepasbaar is en dat lijden zo veel mogelijk moet worden voorkomen. Een manier om dat te bewerkstelligen, is door ook dierenwelzijn te internaliseren in de prijs van dierlijke producten. Dat betekent dat dieronvriendelijke producten extra belast moet worden, zodat diervriendelijke productiemethodes aantrekkelijker worden.

Het beteugelen van de zorgkosten

Het eten van dierlijke producten is in principe gezond. Ze bevatten allerlei voedingsstoffen die ons lichaam nodig heeft. Wanneer wij hier echter te veel van eten kan dat juist heel ongezond zijn. Zo bevatten vlees, eieren en zuivelproducten veel cholesterol en verzadigde vetten, wat allerlei gezondheidsrisico’s met zich meebrengt. Daarnaast zijn veel van deze producten in hoge mate bewerkt en zijn er allerlei ongezonde stoffen aan toegevoegd (en gezonde stoffen als vezels juist uitgehaald).

Op dit vlak werkt onze eigen biologie tegen ons. Veruit het grootste gedeelte van de geschiedenis heeft de mens namelijk geleefd in een wereld van schaarste. Als jagers en verzamelaars moesten wij hard werken om een stuk vlees te kunnen bemachtigen. Omdat vlees zo veel belangrijke voedingsstoffen bevat, vonden wij dit extra lekker. In een tijd van schaarste gaf dit ons een evolutionair voordeel, maar vandaag de dag is het tegenovergestelde het geval. Met de komst van de bio-industrie is vlees nu overal en vaak erg goedkoop verkrijgbaar. Het eten van zulke hoeveelheden is echter zeer ongezond. Wij moeten continu vechten tegen ons eigen oerinstinct om zo veel mogelijk van dit voedsel te willen consumeren. Niet iedereen lijkt die verleiding te kunnen weerstaan.

Vanuit liberaal perspectief kan worden gesteld dat iedereen vrij is om die keuze voor zichzelf te maken. Het is alleen zo dat wij tegenwoordig in een verzorgingsstaat leven, met een collectief zorg-

stelsel. Iedereen in Nederland is verplicht een zorgverzekering af te sluiten en op die manier mee te betalen aan de nationale zorgkosten. Een ongezonde levensstijl door het eten van te veel dierlijke producten levert veel extra zorgkosten voor de samenleving op. Inmiddels heeft meer dan de helft van de Nederlanders overgewicht en daar speelt de overmatige consumptie van dierlijke producten een belangrijke rol in. De zorgkosten blijven maar stijgen en het is de vraag of dit op lange termijn houdbaar is. Zo zou het eten van te veel rood en bewerkt vlees op dit moment jaarlijks 1.1 miljard euro aan extra ziektekosten opleveren.

Mensen worden steeds ouder, dus het is des te belangrijker om dan op een gezonde manier oud te worden. Het is niet eerlijk dat mensen met een gezonde levensstijl de dupe worden van de ongezonde keuzes van anderen. Dit probleem zou op twee manieren kunnen worden opgelost. Optie één is om af te stappen van het collectieve zorgstelsel en iedereen zelf (volledig of gedeeltelijk) verantwoordelijk te maken voor het dekken van de eigen zorgkosten. Dit stuit op allerlei bezwaren, omdat minderbedeelde burgers daardoor minder toegang zouden krijgen tot de zorg dan rijke burgers en het solidariteitsbeginsel van ons zorgstelsel daarmee in het geding komt. Vrijwel alle liberalen (libertariërs wellicht daargelaten) zijn het erover eens dat dit niet wenselijk zou zijn. Dat laat alleen de tweede optie over, die wederom neerkomt op het internaliseren van deze maatschappelijke kosten in de prijs van dierlijke producten. Door ongezonde producten duurder te maken, worden individuen gestimuleerd gezondere keuzes te maken. Op die manier worden de zorgkosten gedrukt.

Conclusie

Samengevat kan worden gesteld dat milieu- en klimaat-effecten, dierenwelzijn en zorgkosten onvoldoende in de huidige prijs van dierlijke producten terug te zien zijn. Het internaliseren van deze kosten door middel van beprijzing is daarmee een gerechtvaardigd middel om in te zetten. Ook vanuit liberaal perspectief is dit te verantwoorden. Zo is het een maatregel die ge-

bruik maakt van de kracht van de markt. Er wordt een economische prikkel geïntroduceerd die mensen moet motiveren betere keuzes te maken. Er wordt echter niks verplicht of verboden en men behoudt keuzevrijheid. Ook is beprijzing een efficiënter en flexibeler instrument dan het introduceren van nog meer wet- en regelgeving. Producenten worden gek van het pakket aan regelgeving dat vanuit de overheid wordt opgelegd en bovendien continu wordt gewijzigd. Dat levert veel onzekerheid op bij producenten, die zo geen langetermijninvesteringen meer durven te doen. Dat is op die manier ook schadelijk voor de economie.

Het extra geld die de beprijzende maatregelen opleveren kan gebruikt worden om te investeren in nieuwe duurzame en diervriendelijke landbouwtechnologieën, of in alternatieve producten zoals kweekvlees. Onlangs nog vond de eerste proeverij van kweekvlees in Nederland plaats. In potentie is kweekvlees duurzamer, diervriendelijker en goedkoper dan gewoon vlees. Daarvoor zullen wel nog de nodige investeringen nodig zijn. Nederland kan koploper worden op dit gebied. De machtige vleeslobby zal er echter waarschijnlijk alles aan doen om dit tegen te houden. Daarmee zitten zij innovatie in de weg. Als er dan toch subsidiegeld richting de vlees- en zuivelsector moet gaan, dan liever naar dit soort maatschappelijk verantwoorde initiatieven.

Meer dan de helft van de bevolking is inmiddels bereid om meer geld te betalen voor een 'eerlijke' prijs voor vlees. In 2020 was 72 procent van de VVD-stemmers direct al bereid om 1 euro meer per kilogram vlees te betalen. Met het consumeren van dierlijke producten is niks mis, maar laten we dit wel op een manier doen die minder destructief is voor onszelf en onze omgeving.

Drs. W.J. Derksen is wetenschappelijk medewerker voor de TeldersStichting.

Een liberaal pleidooi voor de beprijzing van dierlijke producten door Patrick van Schie.

Het doel van deze korte beschouwing

Wilbert Jan Derksen heeft hierboven een goed, afgewogen verhaal geschreven over de liberale dilemma's die bij het beprijzen van dierlijke producten in het geding zijn. Het is niet zinvol daar een eigen volledige verhaallijn aan toe te voegen. Dat zou te veel dubbelop zijn. Wel wil ik laten zien dat je in deze kwestie een andere keuze kan maken, juist ook op liberale gronden. Ik beperk mij tot een bespreking van de voornaamste argumenten die Wilbert Jan aanvoert voor extra beprijzing van dierlijke producten. Mijn stuk zal betrekkelijk kort zijn, meer een commentaar op het voorgaande dan een zelfstandig betoog.

Mijn argumenten tegen zijn principieel, maar voorafgaand maak ik toch een relevante praktische opmerking. Als je dierlijke producten al extra zou willen beprijzen heeft het weinig zin dit louter in nationaal verband te doen. Indien onze buurlanden aan het extra beprijzen niet meedoen, zullen burgers in grensregio's hun vlees in België en Duitsland gaan inslaan, net zoals zij daar nu gaan tanken ten koste van benzinepompen aan de Nederlandse kant van de grens. Wanneer je de prijzen in Nederland verhoogt in een poging om schade aan het klimaat in te tomen, geeft dat sommigen misschien een goed gevoel over hoezeer Nederland (weer eens) voorop loopt maar het heeft geen zin zolang het grootste deel van de wereld niet meedoet. Getuigenispolitiek mag populair zijn in de calvinistische en linkse kerken van ons land; liberalen houden er niet van. Liberalen houden van de vrijheid van elk individu om eigen keuzes en afwegingen te maken. Ook een sturende rol van een overheid in een zogenaamd 'juiste' richting vinden liberalen ongepast.

Dierenwelzijn

Dat er regels (moeten) worden gesteld om dierenwelzijn te bevorderen en onnodig leed te voorkomen past geheel binnen het liberale gedachtengoed. Ik kan in-

stemmen met het argument van Jeremy Bentham, een overigens niet in alle opzichten liberale denker, dat het daarbij niet relevant is of dieren kunnen redeneren dan wel praten maar of zij kunnen lijden. Nodeloos lijden moet zeker worden vermeden.

Het punt is hier niet dat dierenrechten in het geding zijn, in de zin van een aanvulling op mensenrechten. Dit is ook niet een punt dat Wilbert Jan maakt maar wel een punt dat tegenwoordig erg populair is, in ieder geval onder dierenrechtenactivisten. Van dierenrechten kan mijns zinzien geen sprake zijn omdat een dier, zelfs al is het (voor een dier) behoorlijk intelligent, het concept 'recht' niet kan begrijpen. Dat kan een kind of een demente persoon ook nog niet respectievelijk niet meer, maar de mens als zodanig kan dat wel.

Dat wij geen onnodig leed of pijn aan dieren moeten bezorgen is dan ook eerder een soort morele plicht die wij tegenover hen hebben. Die plicht rust ook wel zo zwaar op ons als mensen, dat een overheid regels mag opstellen over leed dat níet aan dieren mag worden aangedaan en sancties mag treffen tegen mensen die zich daar niet aan houden. Wat mij betreft is in deze niet de prijs het instrument maar regels en verboden. Die gaan echter niet zo ver dat wij onze omnivore aard hoeven te verloochenen. Afzonderlijk staat het ieder mens vrij wél voor een vegetarisch of veganistisch leven te kiezen, maar dat is een persoonlijke keuze, niet een die aan anderen mag worden opgelegd.

Het schadebeginsel, het milieu en de eigen gezondheid

Terecht snijdt Wilbert Jan in zijn bijdrage aan dat er onder liberalen verschil van inzicht bestaat hoe ruim het schadebeginsel van John Stuart Mill kan en mag worden opgevat. Mill heeft daar een zekere mate van interpretatieruimte aan ons over gelaten. Wel is het goed te beseffen dat Mills bedoeling was ervoor te zorgen dat ieder (menselijk) individu zoveel mogelijk een even grote mate van vrijheid kan genieten. De mens heeft niet de vrijheid om een ander mens zijn of haar vrijheid te ontfangen dan wel om deze in te

perken. Schade als begrenzing van vrijheid is bij Mill dus gekoppeld aan directe schade die aan een ander individu wordt toegebracht, fysiek of aan diens eigendommen.

Het doel dat Mill voor ogen stond was de vrijheid zo groot mogelijk te houden. Zijn doel was zeker niet dat de overheid zich met een beroep op het schadebeginsel verregaand met het privéleven van burgers kon gaan bemoeien. Maar bij een te ruim oprekken van het schadebeginsel is dat wel wat er gebeurt. Schade wordt dan voor de overheid een middel om burgers voor te schrijven welk vervoermiddel zij mogen gebruiken, met welke energiebron zij hun huis nog mogen verwarmen, en wat zij wel en niet mogen eten en drinken. Dit leidt regelrecht tot een betuttelende overheid, een overheid die beter denkt te weten wat goed voor een individu is dan het individu zelf.

Die gedachte staat haaks op het uitgangspunt van Mill. In zijn boek *On liberty* (1859) betoogt hij klip en klaar: 'If a person possesses any tolerable amount of common sense and experience, his own mode of laying out his existence is the best, not because it is the best in itself, but because it is his own mode.' Dat is een uitstekend liberaal uitgangspunt en het maakt ook dat mogelijk gezondheidsschade door het eten van vlees iets is dat door elk individu zelf zal moeten worden afgewogen tegen de voordelen: het genot van vlees eten, de noodzakelijk voedingsstoffen die uit vlees worden geput, of anderszins. Dat is met vrijwel alle keuzes zo: sporten is in beginsel gezond maar kan evenzo leiden tot blessures of – bij gevaarlijke sporten – tot ernstige ongevallen. Het is niet aan een overheid om te beslissen welke keuze 'de beste' is.

De fuik van het collectivisme

Wilbert Jan erkent in zijn bijdrage dat iedereen vrij moet blijven om uiteindelijk voor of tegen het eten van vlees te kiezen. Maar door de prijs van vlees kunstmatig (ten opzichte van de marktprijs) te verhogen zou de overheid ons moeten verleiden tot een keuze voor minder vlees dan wel tot een keuze voor kweekvlees. In mijn ogen gaat deze vorm van nudging te ver en worden burgers zo gestraft indien zij toch 'ouder-

wets' kiezen voor het (blijven) eten van vlees. Kweekvlees kan voor wie dat wil een alternatief zijn maar niemand kan nu overzien – en zeker geen overheid – of aan het eten van kweekvlees op de lange duur gezondheidsrisico's kleven. Ook om die reden gaat het best ver – te ver – om mensen de richting op te duwen van het eten van kweekvlees in plaats van traditioneel vlees.

Ten slotte het argument dat de keuze voor het (blijven) eten van vlees niet alleen consequenties heeft voor het individu zelf maar ook voor de samenleving als geheel. Immers, omdat statistisch het eten van vlees wordt gerelateerd aan een hogere kans op kanker wordt iedereen 'slachtoffer' in de vorm van een hogere zorgpremie. Mijns inziens begeven we ons op erg glad ijs wanneer dergelijke statistische verbanden maatgevend gaan worden voor de mate waarin wij vrij worden gelaten in het maken van keuzes in het leven. Het einde zal al snel zoek zijn. Wij worden dan de gevangenen van de keuze om de zorg in hoge mate collectief in te richten. Dit wordt wel de fuik van het collectivisme genoemd. Dat houdt in dat omdat er nu eenmaal een gecollectiviseerde regeling is getroffen, dat op zichzelf een argument wordt om ook keuzes in het persoonlijke leven te gaan collectiviseren. Op den duur blijft er dan geen vrije persoonlijke levenssfeer over. Voor een liberaal moet dat toch een horrorscenario zijn.

P.G.C. van Schie is directeur van de TeldersStichting.

COLUMN

Zet ook de dominee in voor een snelle eiwittransitie

Visie Wetenschappelijk Bureau GroenLinks
door Noortje Thijssen

Meer plantaardige eiwitten en minder dierlijke eiwitten. Dat is toch logisch? De eiwittransitie levert mens en milieu vooral voordelen op. Het is goed voor de gezondheid, de leefomgeving én de portemonnee. Risico's op kanker, diabetes, beroertes en hart- en vaatziekten nemen af (Gezondheidsraad, 2023). Wanneer we stoppen met de overconsumptie van rood en bewerkt vlees, wordt jaarlijks voor 0,65 miljard euro bespaard aan kosten voor gezondheidszorg (Manouchehrabadi et al., 2022). Ook neemt de biodiversiteit aanzienlijk toe, neemt stikstof af, verbetert de kwaliteit van bodem, water en lucht, en komen de klimaatdoelen sneller dichterbij.

Geen wonder dat de overheid streeft naar een vermindering van de consumptie plantaardige en dierlijke eiwitten. Het doel is een fifty-fifty-verhouding in 2030, om daarna door te pakken naar veertig procent dierlijke en zestig procent plantaardige eiwitten. Onze eiwitname is nu precies andersom: zestig procent bestaat uit dierlijke en veertig procent bestaat uit plantaardige eiwitbronnen.

Langzaam gaat het de goede kant op. De consumptie van vlees neemt jaarlijks met kleine stapjes af (Dagevos et al., 2023). Toch zijn de streefdoelen nog ver uit zicht. (Overigens is er méér nodig dan een eiwittransitie om de milieudoelstellingen te halen,

zoals het tegenaan van voedselverspilling of overconsumptie (Gezondheidsraad, 2023) Ondanks alle intenties komen we er in dit tempo niet. De interventies die worden ingezet, zijn simpelweg te zacht. Het beleid richt zich op bewustzijn, samenwerking en verleiding (Witvliet & Bijman, 2022). Productieprocessen moeten transparanter, investeringen gaan onder meer naar de ontwikkeling van duurzame productiewijzen en alternatieve eiwitbronnen, en kennis over true pricing wordt vergroot. Al deze interventies zijn zeer waardevol, maar het is overduidelijk niet genoeg. Het wordt tijd om hardere interventies uit de kast te halen.

Laten we ervan uitgaan dat ons gedrag wordt beïnvloed doordat op onze rechter schouder een koopman in ons oor fluistert wat te doen en wat te laten, en op de linker schouder staat een dominee. De koopman heeft een handelsgeest en laat zich leiden door geld. Er zijn aanwijzingen dat de koopman overtuigend kan zijn. De prijs van vlees lijkt een effect te hebben op de consumptie. Het jaar van de minste vleesconsumptie wordt immers in verband gebracht met de hoge inflatie (Dagevos et al., 2023). In een rapport van de Wageningen Universiteit blijkt ook dat beprijzing een effect kan hebben, al maakt het nogal uit op welke manier er gestuurd wordt op prijs en waarop dat van invloed is (ecologie, dierenwelzijn, gezondheid, eerlijk inkomen) (Baltussen et al., 2021). Een vleesbelasting, waarbij het opgehaalde geld weer ten goede komt aan (verduurzaming van) de sector, blijkt het meest effectief te zijn. In het concept landbouwakkoord was dan ook de consumentenheffing op vlees genoemd ter financiering van 600 miljoen euro aan boeren voor ecosysteemdiensten. Volgens een rapport van CE Delft 'Duurzaamheidsbijdrage vlees' kan een gedifferentieerde heffing op milieugrondslag ook leiden tot een halvering van de vleesconsumptie in 2030. Het gaat dan om een reductie vergelijkbaar aan de uitstoot van meer dan een grote kolencentrale (4,2 Mton CO₂-eq om precies te zijn).

Een belasting op vlees is zo bezien heel wenselijk. De vraag is alleen of de invoering van een vleesbelasting niet op teveel praktische uitvoeringsproblemen stuit. Kan de belastingdienst, die al voor grote ICT- en capaciteitsuitdagingen staat, dit wel aan? Wat betekent dit voor importvlees en is het mogelijk om onderscheid te maken naar productiewijzen? En

stuit een vleesbelasting niet op regels rondom mededinging en staatssteun?

Een alternatief voor de overbelaste Belastingdienst is dat de Nederlandse Emissie Autoriteit (NEA) een heffing invoert, net als de CO₂-taks voor de industrie. Die zou dit ook kunnen doen voor de retail-industrie en foodservices. Dan zijn er ook geen problemen met importvlees of onderscheid naar productiewijzen want dan komt er een broeikasgas belasting op alle voedsel die supermarkten en horeca verkopen.

Wellicht is het eenvoudiger om niet alleen de ‘koopman’ naar voren te schuiven door te beprijsen, maar ook te kijken hoe de dominee op korte termijn zijn stem kan verheffen. De overheid kan ook gaan normeren. Denk daarbij aan het invoeren van wetgeving om voor samengesteld vlees, zoals gehakt en salami, te verplichten dat voor een kwart plantaardige eiwitten worden bijgemengd. Of denk aan regels voor kleinere vleesverpakkingen.

Maar zelfs als alle praktische bezwaren de proef doorstaan, dan is politiek draagvlak een serieus obstakel. Op dit moment vormen de voorstanders van een vleesbelasting een minderheid van 42 zetels (GroenLinks-PvdA, D66, CU, PvdD, Volt). En van de beoogde coalitiepartijen is hierop geen enkel initiatief te verwachten (PVV, VVD, NSC, BBB). Dat is vermoedelijk ook het geval met de invoering van normerende wetgeving.

Maar de dominee kan de normen ook proberen te veranderen door in te zetten op een cultuurverandering. Het Planbureau voor de Leefomgeving laat zien dat dat ook kan bijdragen aan een andere voedselconsumptie (Krom et al., 2020). Het onderzoek laat overtuigend zien dat collectieve opvattingen over wat ‘normaal’ is van invloed zijn op ons eetgedrag. Onze ideeën van wat er op ons bord ligt bij een geslaagde barbecue of wat een goed restaurant op de menukaart heeft staan, zijn vele malen meer sturend voor wat we eten. Het is dus belangrijk dat we inzetten op een cultuurverandering, waarbij nieuwe routines en gewoontes dominant worden.

Het goede nieuws is dat we voor het aanleren van nieuwe routines en gedrag helemaal geen belastingdienst of politieke meerderheid nodig hebben. De recente actie van Wakker Dier om recepten aan te passen op verpakkingen is daar een succesvol voor-

beeld van (Wakker Dier, 2023a). Nu wordt bij tachtig procent van de recepten op pakjes en zakjes geadviseerd om vlees of vis toe te voegen. Dankzij de actie van Wakker Dier heeft een aantal producenten en supermarkten beterschap beloofd. Nog zo’n geslaagde actie is dat Jumbo onlangs aankondigde te stoppen met aanbiedingen voor vers vlees (Wakker Dier, 2023b). Maatschappelijke acties en druk lonen dus. Mooi dat TAPP Coalitie een petitie is gestart om andere supermarkten te laten volgen.

Kortom, laten we ons niet te afhankelijk opstellen van de koopman alleen. Laat ook de dominee zijn werk doen voor een snelle eiwittransitie.

Noortje Thijssen, *Directeur Wetenschappelijk Bureau GroenLinks*

Bronnenlijst:

- Baltussen, W., R. Hoste, N. Hercegljic en H. Silvis (2021), *Beprijzen van vlees en verduurzaming, Een begaanbare weg?*, Wageningen, april 2021
- Dagevos, H., D. Verhoog, P. van Horne en R. Hoste (2023), *Vleesconsumptie per hoofd van de bevolking in Nederland 2005-2022*, Wageningen Economic Research in opdracht van en gefinancierd door Wakker Dier
- Gezondheidsraad (2023), *Gezonde eiwittransitie*, nr. 2023/19, Den Haag, 13 december 2023
- Krom, M. de, M. Vonk en H. Muilwijk (2020), *Voedselconsumptie veranderen. Bouwstenen voor beleid om verduurzaming van eetpatronen te stimuleren*, Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving
- Manouchehrabadi, B., B. van Veen en P. Galgani (2022), *Consumer health Impact-specific module for true price assessment, True pricing method for agri-food products*, Amsterdam/Wageningen: True Price & Wageningen Economic Research.
- Wakker Dier (2023a). *Negen merken maken recepten standaard vega*. <https://www.wakkerdier.nl/persberichten/negen-merken-maken-recepten-standaard-vega/>
- Wakker Dier (2023b). *Nieuwe Radiospot Jumbo Bedankt*. <https://www.wakkerdier.nl/persberichten/nieuwe-radio-spot-jumbo-bedankt/>
- Witvliet, M. en D. Bijman (2022), *Zaadje geplant? Beleidsevaluatie Voedselagenda 2016-2020*, Amsterdam: Regioplan, in opdracht van het ministerie LNV

Nawoord

Graag bedank ik alle instituten en schrijvers van de bijdragen voor hun inbreng, advies en medewerking aan deze belangrijke bundel. Belonen en Beprijzen – De visie van Vier Wetenschappelijke Instituten op de Toekomst van Landbouw, Voeding en Milieu was nooit tot stand gekomen zonder de inbreng van de directeuren en medewerkers van deze vier wetenschappelijke instituten. In het bijzonder bedank ik Vera Sýkora (directeur Nicolaas G. Pierson Foundation), Trineke Palm (directeur Groen van Prinstererstichting), Patrick van Schie (directeur Teldersstichting), Wilbert Jan Derksen (medewerker Teldersstichting), en Noortje Thijssen (directeur Wetenschappelijk Bureau GroenLinks) voor hun bijdragen.

Dit rapport dient als een indicatie over de invloed van beloning en beprijzing op onze consumptie en productie en hoe het bij kan dragen aan een duurzame toekomst. De artikelen van dit rapport laten de urgentie van het probleem duidelijk naar voren komen. Dat ons huidige systeem onhoudbaar is, wordt breed gedragen onder de wetenschappelijke instituten die een bijdrage hebben geleverd.

Alleen in de oplossing verschillen de wetenschappelijke instituten duidelijk van mening. Patrick van Schie van de Teldersstichting geeft als enige een pleidooi tegen het beprijzen van vervuilende consumptie, omdat dit vanuit zijn liberale opvatting een te erge beperking is op de vrijheid van de persoonlijke levenssfeer. Wilbert Jan Derksen redeneert daarentegen dat beprijzing en beloning juist past binnen het liberalisme, gebruik maakt van de markt en de kunstmatig laag gehouden prijzen corrigeert. Net als de andere instituten stelt hij dat beprijzing juist wel onderdeel is van de oplossing. De vormgeving van deze maatregelen voor beloning en beprijzing is het punt waarop dit rapport het meest uiteen loopt.

De Groen van Prinstererstichting stelt een transitie van btw naar een belasting onttrokken waarde voor en een Boer Burger Bonus die gefinancierd wordt door een belasting op voeding, waaronder op dierlijke producten. De Nicolaas G. Pierson

Foundation stelt bewustwording centraal, waarbij duurzaamheidslabels gekoppeld worden aan een meerprijs voor vervuilende producten en een korting op duurzame producten. Daarentegen schrijft Noortje Thijssen in de bijdrage van het Wetenschappelijk Bureau GroenLinks over het belang van een cultuurverandering, waarbij nieuwe routines en gewoontes dominant worden.

Een ander terugkerend thema waar ik graag nog de nadruk op wil leggen, is het belang van samenwerking en gedeelde verantwoordelijkheid. Geen van de visies in dit rapport legt de schuld bij één actor in de voedselketen of de verantwoordelijkheid voor een oplossing bij Nederland alleen. In plaats daarvan wijst dit rapport naar politici, bedrijven, natuurorganisaties, consumenten en boeren in een oproep tot samenwerking, dialoog en concrete actie, iets wat in de huidige context van cruciaal belang is.

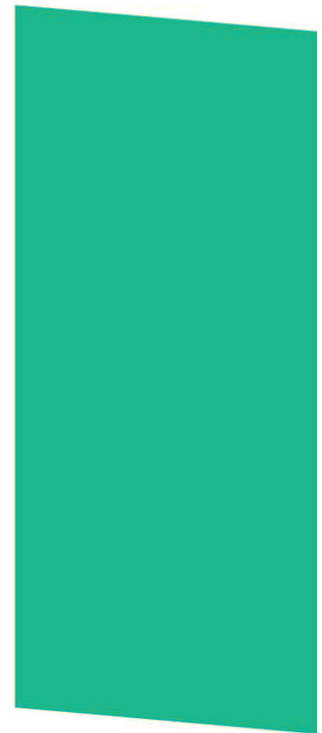
Het grootste gemis in dit rapport is dan ook de afwezigheid van partijen en visies die aan de rechterkant van het politieke spectrum liggen. Om draagvlak te creëren voor veranderingen in ons voedselsysteem is het van belang dat er meer zicht komt op visies die niet in deze bundel gerepresenteerd zijn. Ik hoop dat de wetenschappelijke instituten die niet de tijd hadden om hun visie te presenteren in dit rapport, deze tijd in de toekomst alsnog vinden. Zo wordt een completer beeld geschetst van de verschillende beleidsmogelijkheden die essentieel zijn voor de toekomst van ons voedselsysteem. Deze complete visie is cruciaal om de dialoog en samenwerking aan te gaan en een heldere toekomst te creëren voor de landbouw, onze voeding en het milieu.

Willem Branten

Annex 1: Ipsos Enquête

Results Ipsos survey - EU TAPP Coalition

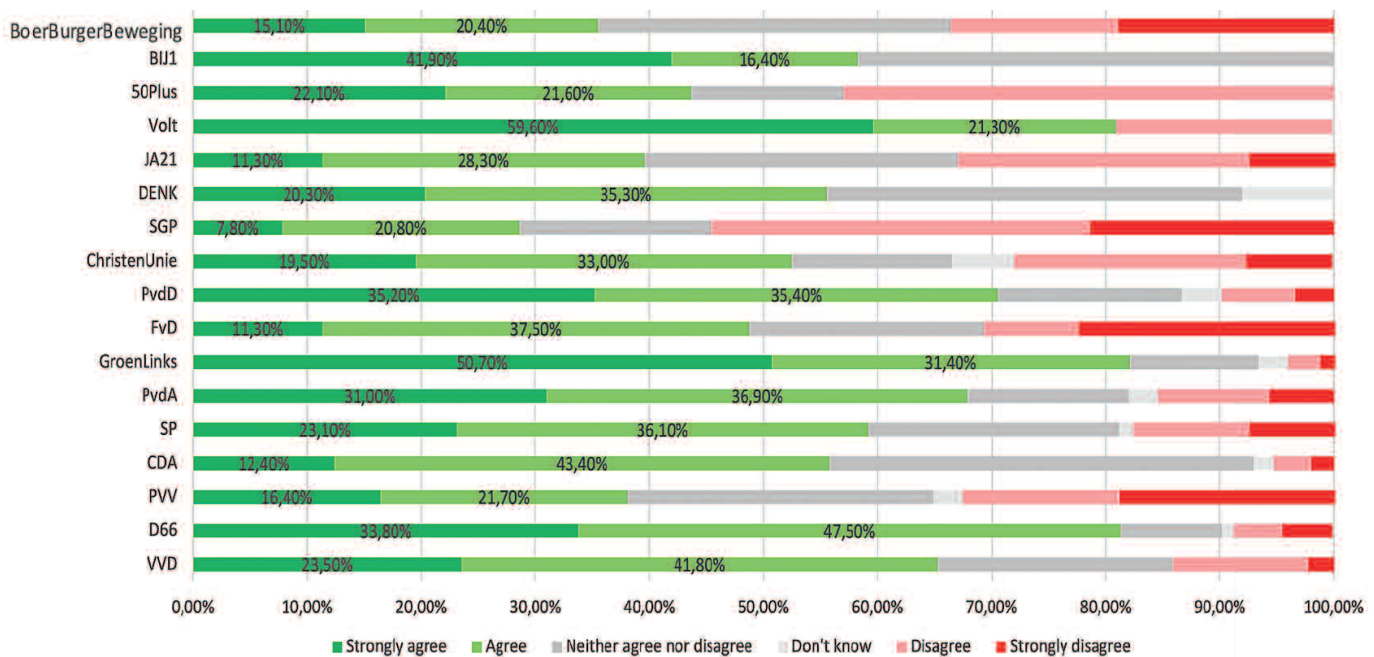

March, 2023

Nederlandse Publieke Opinie

1. 0% VAT – EU Green Deal. Thanks to the EU Parliament, part of the EU Green Deal for food is a 0% VAT rate for food products that benefit public health or the environment, and the highest VAT rate for food products with negative health and environment impacts. To what extent would you agree with this proposal in the Netherlands?

VVD voters agree with 65,3%, D66 with 81,3%, CDA with 55,8%, PvdA with 67,9%, GroenLinks with 82,1%

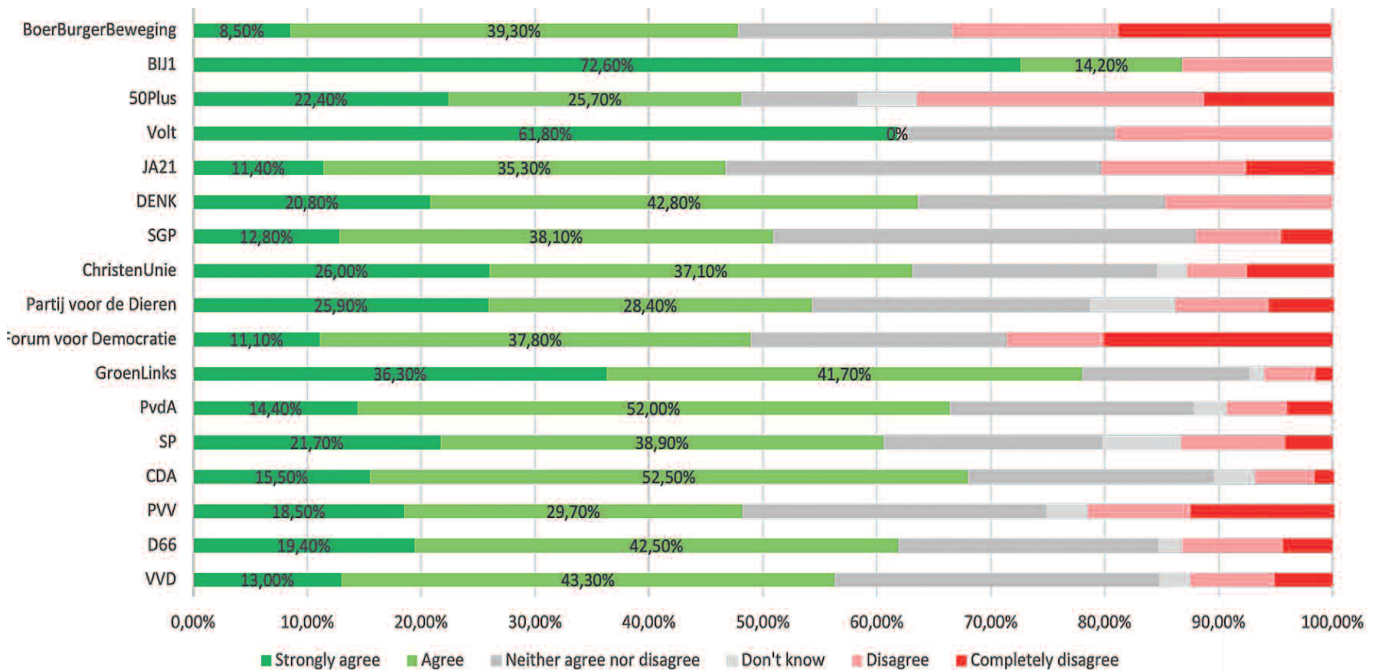

2. The TAPP Coalition food pricing plan. Proposal which will make food cheaper on average.

- a. 0% VAT on fruit and vegetables and healthy/ sustainable food.
- b. A fairer, slightly higher price on meat including all costs.
- c. Financial compensation for low-income groups.
- d. Subsidies for farmers.

To what extent would you agree with the full range of measures in the proposal for a slightly higher meat price, enabling governments to fund three things: making healthy and sustainable food cheaper, supporting farmers financially and compensating low-income groups?

The VVD voters agree with 56,3%, D66 voters with 61,9%, CDA voters with 68%, GroenLinks voters with 78%, PvdA voters with 66,4% and PvdD voters with (only) 54,3%.

3. Fair meat prices for better animal welfare. The German government has a plan for an animal welfare payment on meat, dairy and eggs which enables farmers to improve animal welfare. It would also improve environmental standards (CO2-reduction) and enables workers in slaughterhouses and farms to have a better income. If this proposal was to be implemented in your country, what should the tax then be?

VVD voters agree with 64,4%, D66 voters with 72,2%, GroenLinks voters with 81,7%, PvdA voters with 70,1% & CDA voters with 66,8%.

Publieke Opinie over Europese voorstellen

A fair meat price in the EU

Report for
True Animal Protein Price Coalition

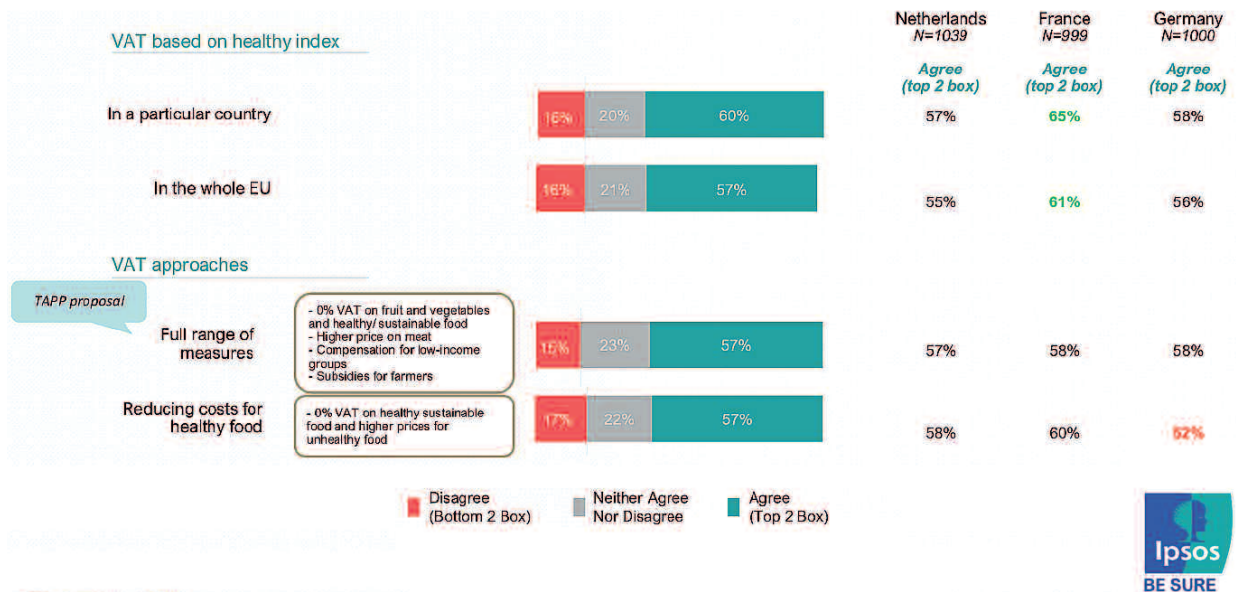
Project: 22076321
Amsterdam, 22-03-2023

© Ipsos 2023. All rights reserved. Contains Ipsos' confidential and proprietary information and may not be disclosed or reproduced without the prior written consent of Ipsos.

VAT tariffs on food

Perception on a 0% VAT rate for healthy food products, and a higher VAT for food products with negative impacts on health or environment

Base: all respondents (n=3039)

Q7: Thanks to the EU Parliament, part of the EU Green Deal for food is a 0% VAT rate for food products that benefit public health or the environment, and the highest VAT rate for food products with negative health and environment impacts. To what extent would you agree with this proposal in Europe or in your country?

Q11: Proposal which will make food cheaper on average. A 0% VAT on fruit and vegetables and healthy/sustainable food. B A fairer, slightly higher price on meat including all costs. C Financial compensation for low income groups. D Subsidies for farmers. To what extent would you agree with the full range of measures in the proposal for a slightly higher meat price, enabling governments to fund three things: making healthy and sustainable food cheaper, supporting farmers financially and compensating low income groups? Additional info (Netherlands, Germany): This concerns an additional price of 20 euro cents per 100 grams of chicken, 45 euro cents per 100 grams pork and 57 euro cents per 100 grams of beef. Livestock farmers receive at least 10,000 euros extra per year to be able to work in a more animal and environmentally friendly way. The 0 percent VAT rate will apply to fruit and vegetables, nuts, bread, wholemeal products, organic foodstuffs and plant-based meat and dairy substitutes. In addition, the 20 percent with the lowest incomes per person must receive an extra 10 euros per month so that their loss of income is compensated through an amount of money (e.g. a higher healthcare allowance or a Healthy Food Gift Card).

Q12: Reducing costs to buy food: 0% VAT on healthy sustainable food and higher prices for unhealthy food. To what extent would you agree with a policy in which there is 0% VAT on healthy or sustainable food products (like vegetables, fruits, nuts, plant based meat/dairy, bread, organic food, coffee, tea and water) and a VAT increase of approximately 15% for (non-organic) meat and for all sugary drinks? This combination leads to a net financial benefit of nearly 100 euro per year per person for buying food (on average).

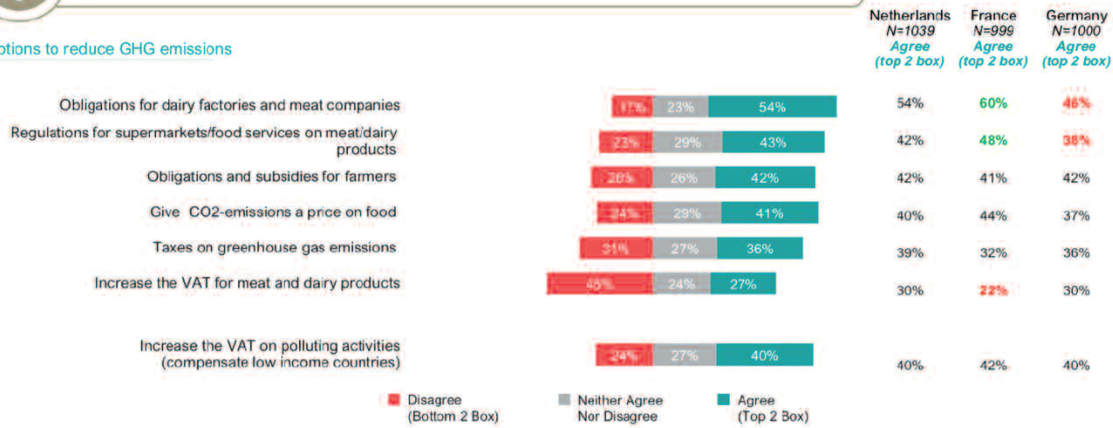
Reducing greenhouse gas emissions

More than a half of respondents agree that dairy and meat factories should be obligated in reducing GHG emissions, especially in France

Respondents would prefer if supermarkets and food services paid emission taxes directly (44%), over the farmers (8%) and consumers (29%). More than a half of French respondents would support the first option (53%).

Options to reduce GHG emissions

Base: all respondents (n=3038)
 Q13. Below you can find 6 policy options to reduce greenhouse gas emissions from livestock. Can you indicate for each option to what extent you agree with it?
 Q13b. If you have to select one out of three fiscal policy options, which options would you prefer (even if you don't support all)?
 Q15. To what extent would you agree with an increase of taxes on polluting activities, including meat, dairy and soy production, for climate finance to support and compensate low income countries?

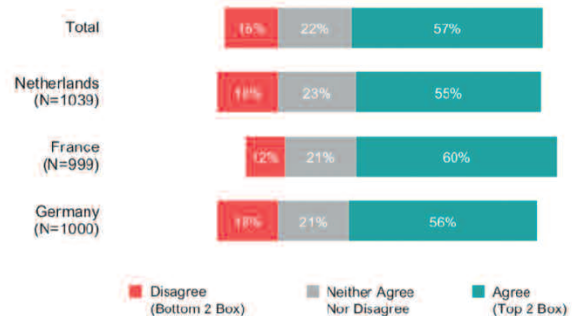
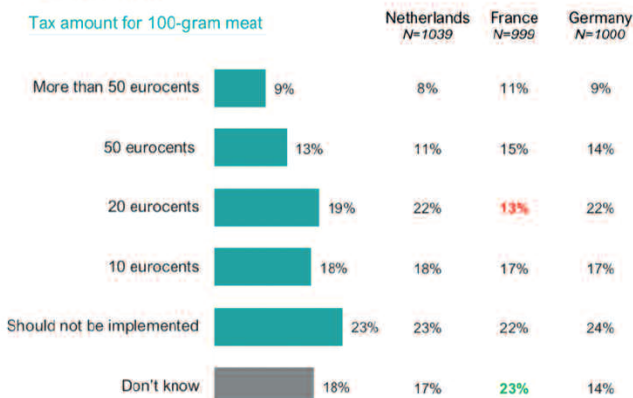

Making food cheaper

More than a half of respondents would support the implementation of a tax of at least 10 eurocents/100-gram meat and 23% do not support the tax at all. Plan to lower expenditures on food was accepted rather well

- Plan to implement an animal welfare payment on meat, dairy and eggs.
- It would improve environmental standards (CO2-reduction) and support farmers and slaughterhouses.
- Plan of 10% lower expenditures on food thanks to the set of agreements for 2024:
 - 0% VAT on healthy food
 - normal VAT on the non-organic meat/dairy
 - free yearly food vouchers for healthy food*

Tax amount for 100-gram meat

Base: all respondents (n=3038)
 Q14. The German government has a plan for an animal welfare payment on meat, dairy and eggs which enables farmers to improve animal welfare. If this proposal was to be implemented in your country, what should the tax then be? Q16. To what extent would you support this proposal?
 *Every adult will spend about 250 euros less per year on food:
 • 0% VAT on all fruit and vegetables, bread, grain products, coffee, tea, organic and fair trade food, (plant-based) meat and dairy substitutes.
 • Non-organic meat and dairy will be subject to the normal VAT rate.
 • Everyone receives free food vouchers (a credit card) worth 175 euros per year (about 15 euros per month) to buy healthy or sustainable food: organic food, vegetables or fruit.

Annex 2: Politieke Partijen over Belonen en Beprijzen

Tweede Kamerverkiezingen 2023 ²

De BBB is tegen vlees- en suikertaksen, maar heeft wel ervoor gekozen om 0% BTW voor groente en fruit op te nemen in haar verkiezingsprogramma. Ook wilde de BBB een aantal ecosysteemdiensten belonen in het verkiezings- programma, zoals extra geld voor boeren die investeren in bermen, groenstroken, en akkerranden om de insecten- en bijenpopulatie te beschermen.

Europese Verkiezingen 2024 ³

Europese boeren staan onder druk door instabiele markten, lage prijzen, en stijgende verduurzamingskosten. BBB pleit voor een lange- termijnvisie op het verdienmodel van Europese boeren en een gelijk speelveld tussen EU-producten en importproducten. Ze willen een stevige aanpak van oneerlijke handelspraktijken en meer marktmacht voor boeren. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) moet praktisch blijven, strategische landbouwgronden optimaal benutten, en ecosysteemdiensten markt-conform belonen. Basissteun voor familie-bedrijven moet haalbaar, betaalbaar en uitvoerbaar zijn zonder voedselzekerheid te schaden.

² https://boerbürgerbeweging.nl/wp-content/uploads/2023/10/BBB_VERKIEZINGSPROGRAMMA_NOV2023_Corr5.pdf

³ https://boerbürgerbeweging.nl/wp-content/uploads/2024/05/BBB-Verkiezingsprogramma-EU_INDEX11052024.pdf

Tweede Kamerverkiezingen 2023⁴

Het CDA richt zich op het goedkoper maken van gezond voedsel en het duurder maken van ongezond voedsel. De CDA aanpak is minder gericht op de ondersteuning van diervriendelijkheid en duurzame landbouwpraktijken, hier wordt waarschijnlijk dus een “suikertaks” mee bedoeld. Wel is het CDA voorstander van het compenseren van maatschappelijke diensten geleverd door boeren.

Europese Verkiezingen 2024⁵

In haar verkiezingsprogramma stelt het CDA dat duurzame productie de nieuwe standaard moet worden in Europa, zoals dat in Nederland het geval is. Kosten en baten in de agroketens moeten eerlijk verdeeld worden. Ook wil het CDA dat het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) duurzame praktijken en publieke diensten stimuleert, gelijke kansen tussen lidstaten waarborgt en regels die geld naar niet-duurzame grootgrondbezitters stuurt vermijdt. Ook moet de EU een voedselstrategie ontwikkelen dat gericht is op voedselzekerheid, gezondheid en duurzaamheid, en dezelfde voorwaarden stelt aan import als aan producten uit lidstaten.

⁴ <https://d14uo0i7wmc99w.cloudfront.net/CDA%20Verkiezingsprogramma.pdf>

⁵ <https://d14uo0i7wmc99w.cloudfront.net/CDA-24357-Verkiezingsprogramma%20Europa-DEFINITIEVEVERSIIE.pdf>

Christen Unie

Tweede Kamerverkiezingen 2023⁶

In haar verkiezingsprogramma voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2023 stelde de CU dat het een normaal BTW tarief voor vlees en zuivel wilde, daarmee wordt het tarief verhoogd van 9% naar 21%. Dit draagt bij aan een eerlijkere vlees- en zuivelprijs. Ook wil de ChristenUnie een stikstofheffing, en subsidies voor ecosysteemdiensten die boeren kunnen leveren. De CU wil verder de btw op groente en fruit verlagen naar 0%.

Europese Verkiezingen 2024⁷

Het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie voor de EU-verkiezingen van 2024 benadrukt het belang van eerlijke prijzen voor duurzaam voedsel. Ze pleiten voor het internaliseren van negatieve milieueffecten in de prijs van voedsel, om een gelijk speelveld te creëren voor duurzame producten. Het programma omvat ook het belonen van groene prestaties in de landbouw door middel van prestatiebeloning op basis van duurzaamheidsindicatoren binnen het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Er wordt gestreefd naar een sterke positie voor familie- bedrijven in de voedselketen en de bevordering van plantaardig en lokaal voedsel. Andere belangrijke punten zijn het waarborgen van strenge EU-normen voor duurzaamheid bij voedselimport, het verminderen van regelgeving, en het stimuleren van bio-based markten. De Christen Unie zet ook in op agro-ecologische methoden, biologische bestrijding, verbeterd bodem- en mestbeheer, en prioriteit voor dierenwelzijn. Ze pleiten voor veredelingsstechnieken zonder patenten en met terughoudendheid voor genetische modificatie.

⁶ <https://www.christenunie.nl/nl/verkiezingsprogramma>

⁷ <https://europa.christenunie.nl/page/37803>

Tweede Kamerverkiezingen 2023 ⁸

DENK pleit voor een klimaatbeleid waarbij de burger niet onnodig betutteld wordt, zonder invoering van een vleestaks, suikertaks of plastic verpakkingenbelasting. In plaats daarvan moeten grote bedrijven, die verantwoordelijk zijn voor 80% van de CO₂-uitstoot, 80% van de energiebelasting betalen. Voor de landbouw wil DENK de stikstofuitstoot verminderen zonder de ontwikkeling van het land te hinderen, met Europese regelherzieningen voor betere afstemming en realistischere metingen van natuur- kwaliteit. Ze ondersteunen vrijwillige uitkoop van veehouders en willen alleen bewezen innovaties stimuleren. De bouwvrijstelling moet terugkomen ter ondersteuning van woningbouw, en de verdeling van stikstofruimte moet lokaal worden bepaald.

Europese Verkiezingen 2024

DENK doet niet mee aan de Europese Verkiezingen in 2024

⁸ DENK-Verkiezingsprogramma-2023-2027-1.pdf

Tweede Kamerverkiezingen 2023⁹

D66 ondersteunt belastingen op vlees en zuivel om de financiën te genereren voor het verlagen van de btw op groenten en fruit naar 0%. Dit zou gezonde voedselkeuzes aanmoedigen en consumenten stimuleren om duurzamere opties te overwegen. Ook wil D66 voorrang geven aan ecosysteemdiensten bij alle structurele hulp en projecten. Daarnaast wil D66 ook een stikstof- en broeikasgasheffing invoeren in de landbouw.

Europese Verkiezingen 2024¹⁰

D66 pleit voor uitbreiding van het ETS naar alle sectoren om emissies te verminderen, invoerheffingen aan de EU-grenzen, en veehouderij op basis van draagkracht. Ze willen een duurzaam voedselsysteem met gegarandeerd dierenwelzijn en minder dieren. Er komt een vervolg op de Farm to Fork-strategie, verankerd in een EU-wet voor een duurzaam voedselsysteem, met transparantievereisten en eerlijke lastenverdeling. D66 streeft naar eerlijke prijzen die maatschappelijke kosten omvatten, een geharmoniseerd EU-label voor duurzaam voedsel, en verbod op misleidende junkfood-reclames. Europese promotiegelden voor wijn en vlees in derde landen worden gestopt. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (CAP) moet duurzaamheid versnellen, generieke inkomenssteun en subsidies voor veehouders verdwijnen, en EU-landbouwgeden worden ingezet voor duurzaamheidstransitie, met als doel klimaatneutrale landbouw in 2040.

⁹ https://d66.nl/wp-content/uploads/2023/11/2023_20nov_DEF_D66_VKP2023_2023-2027.pdf

¹⁰ https://d66.nl/europa/wp-content/uploads/sites/434/2024/04/2024_15april_VKP%E2%80%9494EP%E2%80%94942024_interactief.pdf

Forum voor Democratie

Tweede Kamerverkiezingen 2023¹¹

Forum voor Democratie wil het volledige stikstofbeleid afschaffen, inclusief kritische depositiewaarden, AERIUS en alle reductiedoelstellingen. Ze zijn tegen gedwongen onteigening van boeren en willen geen belastinggeld gebruiken voor 'vrijwillige' uitkoop, met behoud van de agrarische sector als uitgangspunt. De partij pleit voor meer respect, aandacht en steun voor boeren, met een focus op producten van Nederlandse bodem en het verkleinen van de afstand tussen voedselproductie en consument. Ze willen EU-belemmeringen voor innovatie zoals pulsvisserij aanpakken, stoppen met het gemeenschappelijk visserijbeleid van de EU en grondgebonden veehouderij stimuleren door regelgeving te verminderen. In de EU willen ze opkomen voor Nederlandse belangen op het gebied van landbouw en visserij, stoppen met rewilding projecten en de natuur openstellen voor recreatie. Ze zijn tegen een 'eiwittransitie' en willen dat het gebruik van insecten in voedsel altijd expliciet wordt vermeld. De partij is tegen misleidende benamingen voor vegetarische producten, zoals 'vega kalfsburger'.

Europese Verkiezingen 2024¹²

In haar Europese verkiezingsprogramma pleit Forum voor Democratie voor het afschaffen van alle stikstofnormen en een radicale vermindering van Brusselse regelgeving. Ze willen de toegang van slechte kwaliteit producten uit derde- wereldlanden tot de markt beperken en de pulsvisserij opnieuw toestaan. De partij beschouwt de CO₂-doelen van het Parijs-akkoord als onhaalbaar en onzinnig, en wil de Green Deal afschaffen, omdat deze volgens hen economische zelfmoord betekent. Ze zijn tegen een persoonlijk CO₂-budget en vinden dat de Green Deal het leven voor boeren onmogelijk maakt.

¹¹ https://fvd.nl/FVD_het_programma_van_hoop_optimisme_en_herstel_2023-2027.pdf

¹² https://admini.fvd.nl/storage/articles/_files/A25P2yw2TLqbpR5bivbOrXoK7RuexjL00Qf747NN.pdf

Tweede Kamerverkiezingen 2023¹³

GroenLinks-PvdA pleit voor een algemene CO₂-heffing in alle sectoren, dus ook veehouderij. Dit is een belangrijke stap op weg naar een eerlijke prijs, waarin niet alleen betaald wordt voor de schadekosten door broeikasgassen, maar ook voor andere emissies zoals stikstof en fijnstof.

GroenLinks-PvdA pleit ook voor compensatie van ecosysteemdiensten door boeren.

Daarnaast wil de partij een heffing op de slacht van dieren, in de praktijk een heffing op vlees (blijkt uit de CPB doorrekening van de verkiezingsprogramma's). GroenLinks-PvdA wil geen heffing op zuivel, en geen 0% BTW voor groente en fruit.

Europese Verkiezingen 2024¹⁴

GroenLinks-PvdA zet zich in voor een transitie naar natuurinclusieve kringlooplandbouw, waarbij boeren worden gesteund om over te stappen zonder chemische middelen en geïmporteerd krachtvoer. Ze beloven eerlijke prijzen voor duurzame producten en willen extra steun voor boeren die bijdragen aan natuurherstel, waterbeheer en stoppen met pesticiden. Industriële veeteelt moet stoppen, supermarkten moeten verplicht worden om gezonde, duurzame voeding aan te bieden en subsidies worden hervormd om biologische en duurzame landbouw te bevorderen, met beloningen voor maatschappelijke diensten zoals natuurbeheer. Ook moet de Europese veestapel verkleind worden, megastallen verboden en strengere dierenwelzijnseisen worden gesteld, terwijl de eiwittransitie wordt gestimuleerd. Een btw-herziening moet milieu-effecten belasten, handelsverdragen moeten afdwingbare bepalingen bevatten voor mensenrechten, milieu en eerlijke belasting, en de verkoop van producten met grote ecologische voetafdruk moet worden tegengegaan. Hun doel is een circulair voedselsysteem dat ecologische grenzen respecteert, bodemkwaliteit en biodiversiteit verbetert, dierenwelzijn waarborgt, en gezond en betaalbaar voedsel biedt.

¹³ <https://groenlinkspvda.nl/wp-content/uploads/2023/11/VKP-DEF-1-11-23.pdf>

¹⁴ <https://groenlinkspvda.nl/wp-content/uploads/2024/05/vkep2024definitief.pdf>

Tweede Kamerverkiezingen 2023¹⁵

JA21 streeft naar het bevrijden van Nederland van het stikstofslot en pleit voor innovatie in de agrarische sector met duurzame verdienmodellen. Ze willen de doelstellingen voor de Kaderrichtlijn Water naar beneden bijstellen en gelijkwaardige normen en meetmethoden binnen internationale stroomgebieden hantieren. Permanent cameratoezicht in slachthuizen en ondersteuning van dierenartsen en inspecteurs zijn speerpunten voor dierenwelzijn. Op Europees niveau wil Nederland de negatieve effecten van de Natuurherstelwet voorkomen en de landbouwsector ondersteunen bij het ontwikkelen van gewassen die beter bestand zijn tegen droogte en verzilting, met ruimte voor nieuwe verdelingstechnieken en realistische verdienmodellen voor een toekomstbestendige sector.

Europese Verkiezingen 2024¹⁶

In Europa streeft JA21 naar een flinke reductie van EU-landbouwsubsidies en minder strenge wet- en regelgeving voor boeren, vissers en onderzoekers. Ze willen bezuinigen op subsidies voor verouderde bedrijfsmodellen, een verlaging van de EU-bijdrage aan het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en een herziening van dit beleid naar een meer marktgerichte aanpak. Dit omvat een versoepeling van vergroeningseisen en productiequota, gericht op de bevordering van concurrentiekracht en innovatie. Ze willen een sterke lobby in de EU voor het Nederlandse belang en herziening van milieuwetgeving zoals de Europese Green Deal en 'net-zero' doelen.

¹⁵ https://ja21.nl/fileadmin/user_upload/Verkiezingsprogramma_TK_23_A4_v2.pdf

¹⁶ https://stem.ja21.nl/wp-content/uploads/2024/04/Verkiezingsprogramma-EP24_A4_final-klein.pdf

Tweede Kamerverkiezingen 2023¹⁷

Het NSC heeft in haar verkiezingsprogramma laten weten dat ze tegen een vleestaks is, en daarmee dus ook tegen een eerlijke vleesprijs. Wel staat er in het programma dat ze ongezonde producten extra willen belasten, dit zal dus voor een relatieve prijsverlaging zorgen voor gezonde producten. Ook wil het NSC langdurige afspraken die vastleggen dat boeren een eerlijke compensatie krijgen voor hun eco-systeemdiensten.

Europese Verkiezingen 2024¹⁸

In Europa wil Nieuw Sociaal Contract belastingen en normen gebruiken om klimaatverandering tegen te gaan, maar eist eerst een toetsing van de gevolgen voor burgers, bedrijven en agrarische ondernemingen om betaalbare energiekosten te waarborgen. Ze steunen het Europese emissiehandelssysteem (ETS) met aandacht voor het concurrentievermogen van de Nederlandse en Europese industrie en invoerheffingen om oneerlijke concurrentie te voorkomen. NSC is tegen opname van natuurlijke uitstootprocessen in de landbouw in het ETS. Nederland moet in de EU streven naar strengere dierenwelzijnseisen, veilige stalinrichting, vermindering van dierziekten, diervriendelijker transport, meer natuurlijke gewasbeschermingsmiddelen en minder antibioticagebruik.

¹⁷ https://storage.googleapis.com/groep-pieter-website/NSC_verkiezingsprogramma_2023_v3.pdf

¹⁸ <https://europa.partijnieuwsociaalcontract.nl/files/downloads/253/Verkiezingsprogramma%20NSC%20Europa%202024.pdf>

Partij voor de Dieren

Tweede Kamerverkiezingen 2023¹⁹

De PvdD is voor een belasting op slachthuizen (vlees) en het heffen van CO₂- en stikstofbelasting in de veehouderij. Bovendien willen ze een 0% btw-tarief voor groenten en fruit invoeren. Deze maatregelen zorgen voor een sterke milieuwinst en benadrukken het belang van verantwoorde consumptie en productie. De Partij voor de Dieren wil ook een gezond verdienmodel voor duurzame boeren, en is daarom vóór subsidie en betaling voor ecosystemendiensten.

Europese Verkiezingen 2024²⁰

De Partij voor de Dieren wil dat de EU het principe "de vervuiler betaalt" toepast, met een laag btw-tarief voor duurzaam voedsel en extra belasting op milieuvervuilende producten. Ze streven naar eerlijke prijzen waarin alle kosten voor milieu, klimaat, dierenwelzijn en gezondheid worden meegerekend. Investerings zijn gericht op toekomstbestendige landbouw, zoals voedselbossen en plantaardige eiwitten, terwijl megastallen en intensieve veehouderij worden verboden. De positie van boeren wordt versterkt en reclame voor vlees en zuivel wordt verboden. De Partij voor de Dieren wil de ontwikkeling en productie van plantaardige vlees-, vis-, zuivel- en eivervangers ondersteunen.

¹⁹ <https://assets.partijvoordedieren.nl/assets/algemeen/Verkiezingsprogramma-2023-Tweede-Kamer-Partij-voor-de-Dieren.pdf>

²⁰ <https://assets.partijvoordedieren.nl/assets/algemeen/Verkiezingsprogrammas-EU-24/Verkiezingsprogramma-Europese-Parlementsverkiezingen-2024-Partij-voor-de-Dieren.pdf>

PARTIJ VOOR DE VRIJHEID

Tweede Kamerverkiezingen 2023²¹

De PVV staat voor het schrappen of versoepelen van de stikstofregels om boeren de ruimte te geven om te blijven boeren. Ze pleiten ook voor de bescherming van dieren tegen mishandeling en verwaarlozing, met recht op betaalbare veterinaire zorg.

Daarnaast willen ze een goed toekomstperspectief bieden aan boeren, met eerlijke prijzen voor hun producten. Dit omvat onder andere het afschaffen van het Stikstoffonds en het legaliseren van PAS-melders, met als uiteindelijk doel het herstellen van onze nationale voedselvoorziening.

Europese Verkiezingen 2024²²

De PVV stelt in haar verkiezingsprogramma voor de Europese verkiezingen dat ze voor een afbouw zijn van het EU budget, waarvan ongeveer 30% naar landbouwsubsidies gaat. Ook zijn ze tegen Europees beleid dat vervuilende consumptie aan banden legt. Zo stellen ze: "Of je vlees eet, het vliegtuig pakt of een brandstof auto rijdt, dat bepalen we zelf wel. Niet Brussel." Ook stelt de PVV dat er de afgelopen jaren een ware tsunami aan regels over ons is uitgestort. De Europese Green Deal, Fit-for-55, Natura 2000, CO₂-doelen, CO₂-heffingen, verplichte duurzame energie, het houdt maar niet op. Ze willen de regels aanpassen en versoepelen op het gebied van klimaat en stikstof. Ook willen ze de Nederlandse financiële bijdrage aan de EU fors beperken.

²¹ <https://www.pvv.nl/images/2023/PVV-Verkiezingsprogramma-2023.pdf>

²² <https://www.pvv.nl/images/2024/EP/PVV-Verkiezingsprogramma-EP-2024.pdf>

SGP

Tweede Kamerverkiezingen 2023²³

De SGP stelt dat een beter milieu begint bij ons eigen consumptie gedrag. Daarnaast pleit de partij voor een duurzame toekomst voor gezinsbedrijven in de landbouwsector, met samenwerking tussen boeren, overheid en ketenpartijen. Ze willen een ecologisch en economisch duurzaam verdienmodel, behoud van goede landbouwgronden, bodemvruchtbaarheid en vol- doende zoet water. Belangrijke randvoorwaarden zijn een eerlijke prijs voor producten, meer proefboerderijen, en innovaties zoals precisielandbouw. De focus ligt op realistische doelen en een gebiedsgerichte aanpak in plaats van Haagse dictaten, met prioriteit voor goedwillende bedrijven die vastzitten in de stikstofcrisis.

Europese Verkiezingen 2024²⁴

In Europa pleit de SGP voor een Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) dat niet alleen gebaseerd is op het aantal hectares, maar ook op de bijdrage van boeren aan maatschappelijke oplossingen zoals het klimaatakkoord van Parijs en het verbeteren van biodiversiteit. Ze willen boeren belonen voor hun inzet. De SGP streeft naar eerlijke prijzen voor boeren en tuinders, versterking van hun positie en een betere waardeverdeling in de voedselketen. Extra kosten voor milieu en dierenwelzijnseisen moeten door boeren terugverdiend kunnen worden.

²³ <https://tweedekamer.sgp.nl/download?docID=87f07c9ecffc5659cfcce009ea0d851e74485a7a&name=Compact%20SGP-verkiezingsprogramma%202023-2037.pdf>

²⁴ <https://sgp.nl/actueel/publicaties/verkiezingsprogramma-2024-2029>

Tweede Kamerverkiezingen 2023²⁵

De SP pleit voor een brede CO₂-heffing, inclusief de landbouwsector. Daarnaast wil de SP boeren die duurzaam produceren steunen. SP wil de BTW op alle voedingsmiddelen, dus groente en fruit, maar ook vlees en zuivel naar 0% brengen. Hoewel het goedkoper maken van groente en fruit centraal staat in de visie van de TAPP Coalitie, moet dit in haar visie wel gebeuren in relatie tot het beprijzen van vlees en zuivel.. TAPP steunt het idee dat lage inkomens extra ondersteuning verdienen, maar denkt dat dit beter op een andere manier kan.

Europese Verkiezingen 2024²⁶

De SP streeft naar een echte 'boerenlandbouw', waarbij duurzaamheid en regionale productie centraal staan. Ze willen af van Europese landbouwsubsidies die overproductie, fraude en verspilling in de hand werken, en pleiten voor een eerlijke verdeling van subsidies. Gezond en duurzaam voedsel moet worden gestimuleerd door het terugdringen van landbouwgif en kunstmest. Megastallen en intensieve veehouderij moeten plaatsmaken voor kleinschalige, diervriendelijke veehouderij. Antibioticagebruik in de veeteelt moet sterk verminderen en Europese regelgeving voor dierenwelzijn moet strenger worden gehandhaafd. Diertransporten over grote afstanden worden verboden en fokpraktijken die gericht zijn op snelle winst worden gestopt. Subsidies die de consumptie van bepaalde producten bevorderen, zoals vlees en zuivel, moeten worden gestopt. Schaalvergroting en monocultuur in de landbouw worden aangepakt, met meer zeggenschap en eerlijke beloning voor boeren. De controle over zaden, landgebruik en kennis moet bij boeren komen te liggen, niet bij grote industriële spelers. De focus moet liggen op lokale productie om duurzamer en diervriendelijker te produceren, met een inkrimping van de veestapel als gevolg.

²⁵ https://www.sp.nl/sites/default/files/sp_verkiezingsprogramma_2023-2027.pdf

²⁶ https://www.sp.nl/sites/default/files/verkiezingsprogramma_sp_ep2024.pdf

Volt

Tweede Kamerverkiezingen 2023²⁷

Volt wil belastingen heffen op vlees en zuivel, en de opbrengst gebruiken om duurzame producten te stimuleren. Ook wil Volt natuurbeheer en duurzame praktijken van boeren stimuleren. Daarnaast wil Volt een CO₂-heffing invoeren bij veehouderijen. Dit sluit aan bij de doelstellingen van de TAPP Coalitie om veranderingen in de voedselindustrie te bewerkstelligen.

Europese Verkiezingen 2024²⁸

Volt pleit voor een uitbreiding van het EU Emissions Trading System (ETS) naar landgebruik, bosbouw en veeteelt, waarbij elke lidstaat als één emissiebron wordt behandeld. Ze willen belastingen op landbouwemissies van veeteelt en bodemgebruik, evenals subsidies voor milieuschadelijke landbouwpraktijken afschaffen en verschuiven naar regeneratieve landbouw. Het verminderen van vleesconsumptie wordt gestimuleerd, en er wordt voorgesteld om een groen overgangsfonds voor de landbouw op te zetten. Volt wil ook een verschuiving naar een plantaardig dieet ondersteunen en marktmechanismen aanpassen om plantaardige eiwitten betaalbaar en beschikbaar te maken. Ze steunen ook CO₂-heffingen in alle sectoren.

²⁷ https://www.sp.nl/sites/default/files/sp_verkiezingsprogramma_2023-2027.pdf

²⁸ https://www.sp.nl/sites/default/files/verkiezingsprogramma_sp_ep2024.pdf

Tweede Kamerverkiezingen 2023 ²⁹

De VVD wilde in 2023 geen heffing op vlees of zuivel, en wilde niet de BTW van groente en fruit verlagen naar 0%. In het voorwoord van het verkiezingsprogramma wordt verwezen naar het principe van "de vervuiler betaalt". In de landbouw houdt de VVD voor om dit vorm te geven door "een marktgebaseerd stelsel dat stikstofuitstoot beprijsst in de landbouw". Ook is de VVD voor het stimuleren van ecosysteemdiensten die boeren leveren, vergoed door de overheid.

Europese Verkiezingen 2024 ³⁰

De VVD pleit voor de uitbreiding van het Emission Trade System (ETS) en het Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM) om CO₂-emissies te beprijsen en eerlijke concurrentie te waarborgen. Ze willen versnelling van toelatings-procedures voor duurzame landbouwmethoden en alternatieve eiwitbronnen. Onder het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) willen ze de hectaresteen geleidelijk afbouwen voor verduurzaming. De VVD streeft naar EU-brede verbetering van dierenwelzijnsnormen en een verbod op kooihuisvesting. Ze willen de soja-import uit Latijns-Amerika duurzamer maken en transparantie bevorderen in duurzaamheids- en diervriendelijkheidsnormen voor producten.

²⁹ <https://www.vvd.nl/wp-content/uploads/2023/09/Verkiezingsprogramma-VVD-2023-2027.pdf>

³⁰ <https://www.vvd.nl/wp-content/uploads/2024/03/Verkiezingsprogramma-EP-VVD-2024-2029-Februari.pdf>

Annex 3: De Visie van TAPP Coalitie

Duurzaamheidsbijdrage vlees, Odegard et al (CE Delft), November 2019, Berekening in opdracht van TAPP Coalitie voor een 'true price' voor rundvlees, varkensvlees en kip voor Nederland, op basis van milieuschadekosten van o.a. broeikasgassen, stikstof en fijn stof met voorstellen om heffingsinkomsten in te zetten om burgers financieel te compenseren en/of om milieumaatregelen in de landbouw te financieren en een nog grotere winst te bereiken om broeikasgasemissies te verlagen.

<https://ce.nl/publicaties/duurzaamheidsbijdrage-vlees/>

Samen op weg naar een eerlijke wijze van beprijzen, TAPP Coalitie, November 2019, Voorstel van TAPP Coalitie op basis van bovenstaand CE Delft rapport over een heffing op vlees, met een uitgewerkt voorstel om de heffingsopbrengst te gebruiken om jaarlijks 600 miljoen euro uit te keren aan boeren voor maatregelen op het gebied van milieu, klimaat, natuur en dierenwelzijn. Daarnaast kan de btw op groente en fruit omlaag en kunnen een paar miljoen mensen met lage inkomens een hogere zorgtoeslag krijgen van 10 euro per maand,

<https://www.tappcoalitie.nl/images/Voorstel-Tapp-Coalitie-eerlijke-beprijzing-4-nov-2019-1588512992.pdf>

Sustainability charge on meat, Vergeer et al, Januari 2020, Berekening in opdracht van TAPP Coalitie voor een 'true price' voor rundvlees, varkensvlees en kip voor de EU28 landen, op basis van milieuschadekosten van o.a. broeikasgassen, stikstof en fijn stof met voorstellen om heffingsinkomsten in te zetten om burgers financieel te compenseren en/of om milieumaatregelen in de landbouw te financieren en een nog grotere winst te bereiken om broeikasgasemissies te verlagen. Het plan leidt tot een reductie van 120 miljoen tons (Mton) of CO₂ eq per jaar. Dat is evenveel als de CO₂ emissies van 4 EU landen: Ierland, Denemarken, Slowakije en Estland, ongeveer 3% van alle EU broeikasgasemissies.

https://ce.nl/wp-content/uploads/2021/03/CE_Delft_190106_A_Sustainability_Charge_On_Meat_FINAL.pdf

Aligning food pricing policies with the European Green Deal, True Pricing of meat and dairy in Europe, including CO₂ costs. A Discussion Paper, Remmers (TAPP Coalition), Januari 2020, Rapport van TAPP Coalitie op basis van het bovenstaande CE Delft rapport, met voorstellen om in EU landen nationale milieuheffingen op vlees in te voeren en de heffingsopbrengst hiervan (32 miljard euro per jaar) in te zetten om boeren te steunen bij vergroening, gezond voedsel goedkoper te maken, lage inkomensgroepen te compenseren en ontwikkelingslanden te helpen bij mitigatie en adaptatie. Aligning food pricing policies with the European Green Deal

Open letter to 50 UN Member States on Carbon Pricing Food, starting with meat & dairy, TAPP Coalition, September 2021, Brief aan presidenten van 50 landen die het meest vlees consumeren, ondertekend door organisaties die 5000 bedrijven en ngo's in ruim 100 landen vertegenwoordigen.

<https://futurefoodprice.org/open-letter>

TAPP Coalition's comments on MEP Peter Liese's draft report on the revision of the Emissions Trading Scheme Directive, February 2022, Een eerste analyse en positie bepaling van TAPP Coalitie voor de mogelijkheid om ook landbouw en voedsel sectoren op te nemen in een EU emissiehandel systeem ETS voor broeikasgas reductie.

<https://tappcoalition.eu/images/ETS-for-livestock-amendment-1700983164.pdf>

Consumer health Impact - specific module for true price assessment. True pricing method for agri-food products, Manouchehrabadi et al. (Wageningen Economic Research and True Price), December 2022. This document provides the consumer health module for the assessment of the true price of an agricultural product, within the PPS 'Echte en Eerlijke prijs'. It provides information on quantification and monetisation of the impacts of red and processed meat overconsumption. <https://edepot.wur.nl/588027>

Pay as you eat dairy, eggs and meat. Internalising external costs of animal food products in France, Germany and the EU27. De Koning et al, (CE Delft), Maart 2023, Een studie in opdracht van TAPP Coalitie naar btw verhoging en accijnsen op vlees, zuivel en eieren en mogelijkheden heffingsinkomsten hieruit in EU landen te recyclen om gezond voedsel goedkoper te maken.

<https://cedelft.eu/publications/pay-as-you-eat-dairy-eggs-and-meat-internalising-external-costs-of-animal-food-products-in-france-germany-and-the-eu27/>

Results Ipsos survey EU, Tapp Coalition, March 2023, A representative Ipsos consumer survey amongst 3038 German, French and Dutch consumers, commissioned by TAPP Coalition. The survey showed that a majority of 57,4% West-European consumers accept a higher meat price, implemented by governments, to pay for the real cost of meat, including costs like greenhouse gas emissions, if tax revenues would be used to 1) reduce prices of vegetables and fruit 2) pay farmers to increase standards for sustainability and animal welfare and 3) compensate low income groups.

[Ipsos-report-EU-foodprices-final-min-1684314038.pdf](https://tappcoalition.eu/images/Ipsos-report-EU-foodprices-final-min-1684314038.pdf) (tappcoalition.eu)

Pricing agricultural emissions in the EU - Discussion paper, TAPP Coalition, July 2023, Een TAPP Coalitie Position Paper n.a.v. het EU Commissie rapport (Trinomics) over opties voor een Agri-ETS systeem met een voorkeur van TAPP Coalitie voor de downstream optie voor slachterijen en zuivelfabrieken.

PPP in agriculture - TAPP Coalition discussion paper (tappcoalitie.nl)

COP28 letter on meat taxation to Dr. Sultan Ahmed Al Jaber COP28 President-Designate, UAE Special Envoy for Climate Change and Climate Ministers of OECD countries and China, from 3 African climate ministers, December 2023,

<https://www.tappcoalition.eu/images/COP28Letter2pager-version2Dec2023-1-1702201043.pdf>

Letter to the attention of: Ms. Ursula von der Leyen, President of the European Commission - Urging the EU Commission to Establish a Carbon Reduction Target for Agriculture by 2040 and proposing an Agri GHG emission pricing system (ETS), April 2024,

<https://tappcoalition.eu/images/Letter-to-Ursula-von-der-Leyen-European-Commissioners-EU-Parliament-final-version-26-April-1714135741.pdf>

TRUE ANIMAL PROTEIN PRICE COALITION

Eerlijke prijzen voor vlees en zuivel

True Animal Protein Price Coalition

Amsterdam | 29 mei 2024

Minahassastraat 1 | 1094 RS Amsterdam | Nederland

Info@tappcoalitie.nl